

RECENZII, PREZENTĂRI, NOTE BIBLIOGRAFICE

Basmele românilor, vol. I-X. Editor: Grigore Arsene.

Redactor: Răzvan Năstase. Ilustrații de Adrian Barbu, București,
Curtea Veche Publishing/Jurnalul Național, 2010, 2520 p.

Pe parcursul ultimilor cinci ani, în cadrul proiectului „Cărți bune la prețuri mici”, Editura Litera Internațional (Chișinău-București), în colaborare cu alte edituri, instituții media și companii din România, a adus pe piața din Republica Moldova mai multe serii de cărți valoroase din literatura română și cea universală, precum și de cultură generală.

Între aparițiile adresate micului cititor, aflăm colecția *Basmele românilor*, reprezentând o selecție din culegerile de folclor ale următorilor autori: Petre Ispirescu (vol. I și X), Dumitru Stăncescu (vol. II), Ion Pop-Reteganul (vol. III), Alexandru Vasiliu, Ion C. Fundescu (vol. IV), Nicolae D. Popescu, Mihai Eminescu (vol. V), Simion Florea Marian (vol. VI), Ion G. Sbiera (vol. VII), Ioan Slavici, G. Dem. Teodorescu (vol. VIII), Tudor Pamfile, Constantin Rădulescu-Codin (vol. IX).

Editorii readuc în circulație basme publicate în România, unele încă la sfârșitul secolului al XIX-lea, majoritatea în anii '50-'80 ai secolului al XX-lea, mai puțin accesibile cititorilor din Republica Moldova. Fiecare volum conține o succintă prezentare biografică a autorilor culegerii și se indică edițiile după care s-au retipărit basmele. Textele sunt însoțite de note de subsol, conținând explicația regionalismelor și arhaismelor.

Autorii selectați în ediția de față reprezintă perioada de debut a culegerii și receptării basmelor populare românești, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. După cum aflăm din fișele biografice de la începutul fiecărui volum, primii folcloriști români proveneau dintre învățători (Alexandru Vasiliu, Simion Florea Marian), scriitori și publiciști (Mihai Eminescu, Ioan Slavici, Dumitru Stăncescu, Ion C. Fundescu), dar și funcționari publici (Nicolae D. Popescu), fără o pregătire specială, însă, cu toții, îndrăgostiți de

creația populară. În cadrul seriei de față, câteva volume cuprind și basme adunate de folcloriști consacrați, autori de studii asupra culturii tradiționale românești (G. Dem. Teodorescu, Simion Florea Marian, Tudor Pamfile).

Basmele culese erau publicate în presa vremii („Revista literară”, „Familia”, „Adevărul”, „Universul” etc.) și în ediții destinate publicului larg. În mai multe cazuri, viitorii folcloriști au fost încurajați de importante personalități ale vremii (Bogdan Petriceicu Hasdeu, Artur Gorovei, G. Dem. Teodorescu) sau de cercurile formate în jurul revistelor folclorice („Șezătoarea”). Lipsa pregătirii de specialitate a autorilor, dar și nivelul incipient al folcloristicii românești, și-au lăsat amprenta asupra basmelor publicate. Textele erau frecvent transcrise din memorie, cu interpolări și expresii proprii culegătorului de folclor.

Pe de altă parte, numeroși autori au urmărit să confere basmului o ținută cultă, aidoma operelor scriitorilor. În acest sens, sunt reprezentative culegerile lui Petre Ispirescu (1830-1887), „împăratul basmelor” (după cum îl numește scriitorul Grigore Popescu-Băjenaru), cu care începe și se încheie prezenta ediție. Totuși, alți folcloriști conștientizau importanța indicării identității informatorului, a datei și a locului de unde au cules basmul. Aceste informații nu urmau un model fix, chiar la același autor (Dumitru Stăncescu) fiind laconice („Auzit de la mama”, „Auzită de la un servitor: Ghiță”) sau mai ample („Auzit de la o fetiță numai de opt ani, anume Ana, care îl știa împreună cu o mulțime altele de la tatăl său Niță Ionescu, fierar la Gara de Nord și de fel bucureștean de la marginea orașului”).

În privința repartiției geografice, care reiese din indicațiile sumare, basmele selectate reprezintă zonele Munteniei, Moldovei (din dreapta Prutului), Bucovinei și Transilvaniei. În perspectivă, sugerăm publicarea unei antologii de basme și din restul provinciilor istorice românești, inclusiv din Basarabia.

Seria *Basmele românilor* se înscrie în acțiunile de revitalizare și promovare a valorilor tradiționale românești, concomitent răspunzând pasiunii publicului contemporan, de diferite vârste, pentru lumea fantasticului. Astfel, alcătuirii colecției *Basmele românilor* au reușit să contureze o imagine reprezentativă a folcloristicii românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul veacului trecut.

Creațiile reunite în cele zece volume poartă titlul generic *basme*, termen slavon, preluat pe cale cultă, pe când în popor se utilizează, preponderent, cuvântul *poveste*. George Călinescu aprecia basmul drept

„un gen vast, depășind cu mult romanul, fiind mitologie, etică, știință, observație morală” (în *Estetica basmului*, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 9.).

Conținutul basmelor din prezenta ediție permite surprinderea unei mari varietăți de expresii ale înțelepciunii populare. Titlurile basmelor ne pot intriga prin numele neobișnuite ale eroilor (*Limir-împărat*, *Sila Samodiva*, *Sgâmboiu*), prin însușirile lor miraculoase (*Voinic înflorit*, *Viteazul cu mâna de aur*, *Dafin împărat*). Alteori, dimpotrivă, protagoniștii poartă nume comune (*Ioanea mamei*, *Băiat sărac*, *Sorin*) ori se individualizează printr-o trăsătură ridicolă (*Omul cu trei minți*, *Țiganul cu dor de a fi sfânt*, *Baba mireasă*). În prim-plan mai pot fi plasate valorile morale, după modelul fabulelor (*Dreptatea și strâmbătatea*, *Norocul și mintea*) sau proverbe și expresii populare (*Bine e omul la casa lui!*, *Un ochi râde și altul plânge*, *Înșir-te mărgărite cu dalbe flori aurite*).

Varietatea de titluri ale basmelor reprezintă o primă mărturie a creativității povestitorilor (populari și culti), a diversității stărilor sufletești, a caracterului profund educativ, moralizator al basmelor. În funcție de povestitor și de particularitățile transcrierii basmului, întâlnim expresii populare ce redau, metaforic, calitățile umane sau acțiunile personajelor: „Cum e omul când își pune în cap să nu ajute: minte de stă soarele în loc, iar luna se bagă după nor de rușine. Că așa minte de stai a-l crede, ba-l și crezi până ți-aduci aminte că-i om” (vol. III, p. 29); „C-o falcă-n cer și cu alta-n pământ, c-una brușii măturând, cu alta stele culegând” (vol. III, p. 37).

Poveștile românești au mai păstrat ecouri ale practicilor magice și credințelor populare. Bunăoară, când amintește numele unei ființe malefice, povestitorul adaugă uneori formula exorcizantă „Cruce de aur în casă!” (vol. V, p. 219, 231). Conform poveștilor, duhurile necurate au putere asupra oamenilor doar pe „tărâmul celălalt”, plasat uneori sub pământ, nu și în lumea terestră (vol. V, p. 222). Se crede că zmeii umblă doar „noaptea târziu”; „Zmeu, zmeu, dar tot nu le știe toate nici el” (vol. III, p. 31); „În stele este scris: că de piere zmeoaica îi crapă și fiul, atunci împărăția zmeilor a pus-o de mămăligă” (vol. III, p. 34). Lumânarea de Paști, aflăm din basmul *Frumoasa lumii* (cules de Mihai Eminescu), se păstrează pentru a feri casa de tunete și incendii (vol. V, p. 222). Același informator evocă „o babă sfântă” din sat, care, atunci „când te durea capul, când aveai vo boală, numai dacă pune mâna-ți trecea” (vol. V, p. 225).

În formulele introductive și din strofele care intermediază trecerea de la un episod la altul aflăm valoarea sacră atribuită poveștilor: „Poveste, poveste, Dumnezeu la noi sosește, că-nainte mult mai este” (vol. V, p. 217); „Ca Dumnezeu să ne ție,/ Cu cuvântul din poveste,/ Că-nainte tot mai este/ Și frumos se povestește./ Dumnezeu la noi sosește/ Și se pune pe prag/ Și ascultă cu drag” (vol. VI, p. 66). Alteori, mai ales în formulele de încheiere, povestitorul ridiculizează valoarea basmului: „Iar eu sfârșii astă poveste care adevărată este, tocmai ca rămătura de oaie și ca cornul de porc pe care le-a văzut un orb, după care a alergat un olog, le-a luat un ciung și un despuiat în sân le-a băgat” (vol. II, p. 227); „Am încalicat și eu pe-o custură ruginoasă și am spus-o mincinoasă” (vol. VI, p. 55). În acest mod, povestitorul popular pune în balanță seriozitatea și umorul, fantasticul și realitatea cotidiană, rostind basmul cu virtuozitatea artistului.

O adevărată sinteză a realităților sociale și a spiritualității satului tradițional o constituie povestea *Zâna apelor*, înregistrată în Sâncel – Alba, din colecția lui Ion Pop-Reteganul (1853-1905). Basmul atestă continuitatea credințelor de origine păgână: „De când murise pescarul bătrân mai că nu erau pești în Dunăre” (vol. III, p. 210); apa în care „nu sunt nici pești, nici broaște și nici alte jivini, că încă nici un om nu s-a înecat în ea” (vol. III, p. 216).

Concomitent, fondul păgân și credința creștină conlucrează în portretizarea unei mreie, „zâna apelor”, devenită „o drăguță de fată ca ruptă din soare și îmbrăcată coala ca o zână”, care-i declară pescarului că „la porunca lui Dumnezeu am intrat în mreaja ta și pentru binele tău și altor oameni trebuie să-ți fiu muiere” (vol. III, p. 210). Zugrăvind frumusețea zânei apelor, povestitorul evocă portul popular al femeilor: „Cu iie albă ca laptele, împănată cu flori galbene, roșii și vinete de mătase, cu catrință ca fetele noastre, cu pieptăruț mândru tot pene și cu părul slobozit pe spate” (vol. III, p. 210).

Povestitorul amintește diverse munci agricole (cărutul lemnului din pădure, aratul și semănatul, „să lucrî pământul și să prăsești vie”, „lăzuit”), fapt ce prilejuiește descrieri poetice: „O drăguță de vie de să mai ai doi ochi să te uiți la ea; toată în rând, toată cu struguri copti numai de cules și mari ca purceii” (vol. III, p. 213). În același timp, este surprinsă suferința țăranilor iobagi din Transilvania, exprimată în probele cumplite la care este supus Alexandru, protagonistul basmului. Stăpânul iobagilor este numit „păgân”, iar lăcomia și cruzimea sa ating blasfemia atunci când îi cere lui Alexandru să i-l aducă pe „Dumnezeu la prânz” (vol. III, p. 214).

În drum spre rai, protagonistul vede, în imagini alegorice, destinul postum de care vor avea parte oamenii în funcție de faptele săvârșite pe pământ. Bunăoară, „o ciurdă de boi mari, dar se legănu pe picioare de slabi în pășunea aceea bună” reprezintă „boierii cei bogați, care fac câteodată pomene și ospete, dar numai ei pe ei se pomenesc și se ospătează, iar după ce li se împrăștie oaspeții le pare rău de cheltuiala ce-au făcut” (vol. III, p. 216). Dimpotrivă, „un tufiș și în el numai unde și unde câte o alună, dar acolo era mii de păsărele ciripind și cântând” imaginează simbolic țărani iobagi: „Voi, muncitorii, care munciți de dimineată până seara, de multe ori chiar flămânzi și însetați numai ca să puteți ține din munca voastră pe câte venituri toate, și totuși mulțămiiți lui Dumnezeu și pentru atâta” (vol. III, p. 217). Basmul evocă astfel călătoria în lumea de dincolo, pentru a cunoaște chinurile păcătoșilor și fericirea dreptilor, motiv de circulație universală, prezent și în *Apocalipsa Maicii Domnului*, răspândită în spațiul românesc încă din secolul al XVI-lea.

De inspirație biblică, dar modelată în spiritul folclorului, este cererea Domnului Dumnezeu adresată lui Alexandru: „Să-mi frigi să mănânc ce-aveți voi mai drag la casă!” (vol. III, p. 219), altfel spus pe singurul copil al lor. Eroul basmului popular își aruncă fiul în cuptor (mediator între „lumea de aici” și „lumea de dincolo”, simbol al maternității), asemenea patriarhului biblic Avraam care, în marea sa credință, a acceptat să-l sacrifice pe Isaac.

Însă contrar logicii profane, în *Vechiul Testament*, ca și în basmul românesc, sacrificiul marchează legământul omului cu Dumnezeu, urmat de binefaceri și miracole divine. Astfel, deschizând ușa cuptorului, Alexandru vede cum „copilul se juca cu două mere de aur și cânta în treaba lui, cum cântă copiii” (vol. III, p. 219). Imaginea ne amintește parcă de Pruncul Iisus, Căruia, potrivit unui colind românesc, Maica Domnului Îi promite „Două mere, două pere/ Să te joci în rai cu ele”. În plus, basmul se încheie cu abolirea iobăgiei, înțeleasă ca eveniment mitic, ca exorcizare a răului din lume. În consecință, țăranul iobag se înscrie în șirul eroilor de poveste, iar destinul său amar devine, în spirit creștin, o jertfă adusă Domnului.

Colecția *Basmele românilor* mai aduce în atenție relația dintre folclor și creația cultă. Nu întâmplător, un volum aparte cuprinde basme culese de Ion al lui Gheorghe Sbiera (1836-1916), cunoscut istoric literar bucovinean, în opinia căruia „folclorul trebuie să se afle la originea oricărei literaturi naționale” (vol. VII, p. 2). Între

culegătorii de basme din colecția de față îi regăsim pe scriitorii Ioan Slavici (1848-1925) și Mihai Eminescu (1850-1889). În mod semnificativ, basmul popular a marcat începuturile literare ale ambilor: Slavici publica, între primele sale texte, basmul *Zâna zorilor* (inclus în vol. VIII din prezenta ediție), iar Eminescu debuta în proză cu basmul cult *Făt-Frumos din lacrimă*.

De altfel, basmele românești au ocupat un loc aparte în biografia fiecăruia dintre cei doi creatori. Ioan Slavici este apreciat pentru buna cunoaștere a particularităților etnografice ale provinciilor românești, „pe care le-a studiat aproape cu pregătirea unui specialist” (Dan Mănucă, „Ioan Slavici”, în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*. Autori: Lucia Berdan, Constanța Buzatu, Lucia Cireș, Ion H. Ciubotaru ș.a. Ediția a II-a, Chișinău, Editura Gunivas, 2002, p. 814). În special, Slavici a fost preocupat de basmele populare încă de când era elev, remarcând variantele lor și încercând să le explice originea. Dintre basmele culese de Eminescu, în vol. V din prezenta ediție aflăm pe *Călin Nebunul*, ulterior devenit poem cu același nume. Într-un alt basm, *Vasilie-finul-lui-Dumnezeu*, poetul recurge la notițe laconice, se abate chiar de la subiect (pentru a rezuma legenda cu Soarele și Luna), dovadă că basmul reprezenta un material pregătit pentru o creație cultă. Astfel, prezenta colecție, având un caracter restrâns, adresată cu precădere copiilor, reușește să surprindă ipostaza basmului de sursă și preocupare pentru reprezentanții marii literaturi românești.

Deși *Basmele românilor*, apărute la Editurile Curtea Veche Publishing/Jurnalul Național acum jumătate de deceniu, nu reprezintă o ediție critică, destinată cercetătorilor, colecția pune în valoare importante valențe ale basmului românesc. Alături de operele scriitorilor români, studiați în școală, tânărul cititor are la dispoziție și o amplă culegere de basme din epoca marilor clasici. În funcție de gusturi și de vârstă, lectura acestor basme poate semnifica o „frumoasă zăbavă”, o treaptă inițiativă, alături de eroii îndrăgiți, și o invitație de a descoperi, mai în profunzime, cultura tradițională românească.

Andrei PROHIN

Ion CHERCIU, *Ornamentică tradițională românească/Ornementation traditionnelle roumaine*, vol. I. *Țara Vrancei/Pays de Vrancea*. Traducere în limba franceză de Maria Mavrodin, Timișoara, Editura Brumar, 2011, 240 p.

Volumul bilingv al neobositului cercetător vrâncean Ion Cherciu, de la Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu” al Academiei Române, aduce în prim plan elemente ale ornamenticii tradiționale românești specifice Țării Vrancei, ținut ce a suscitât dintotdeauna interesul specialiștilor.

Începând cu cercetările monografice ale antropologului Henri H. Stahl, care, în primele decenii ale secolului trecut, se arăta uimit de arhaicitatea riturilor ce însoțeau principalele momente ale vieții, continuând cu cercetările asupra ornamenticii populare ale lui Ion Diaconu și Tancred Bănățeanu, adevărate repere ale etnografiei românești, și terminând cu volumele recente ale lui Ion Cherciu, majoritatea dintre ele beneficiind de recenzii pozitive în paginile „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei”, ținutul Vrancei ne oferă, prin intermediul impresionantei zestre culturale moștenite, imaginea unei zone destul de unitară sub aspectul culturii populare.

Cartea de față propune, alături de un consistent material fotografic, el însuși un prețios document al artei populare vrâncene ce poate fi valorificat expozițional în orice împrejurare muzeografică, o privire comparativă asupra celor două modalități de expresie ale ornamenticii tradiționale: geometrismul și stilizarea, ce apar adesea împreună, găsindu-și în spațiul vrâncean una dintre cele mai expresive forme de reprezentare.

Fie că vorbim de scoarțe sau lăicere, de cusături meșteșugite din lână, arnici ori beteală ce înfrumusețează cămășile cu mânecă învârtită, adevărate capodopere ale costumului popular românesc, de obiecte specifice „văsăritului”, care aici, mai mult decât în altă parte, au avut o largă răspândire, de vase de lut sau de *florăria* traforată ce ornamentează târnațul balustradei ce mărginește casa, elementul ornamental este omniprezent, purtând amprenta mentalității și atitudinii pe care vrânceanul a manifestat-o în fața noului, ca o formă de rezistență.

Mocanii de pe văile Nărujei, Zăbalei ori a Putnei mai pot fi zăriți și astăzi purtându-și cu mândrie căciula mocănească, cămașa dreaptă și cheptarul, adunându-se la „târgurile de trei țări”, cum zic ei sugestiv, acolo unde, pe „câmpul” din mijlocul Vidrei, se strânge întreaga suflare a celei „de-a doua republici mai mici din Moldova”, după cum plastic se exprima Dimitrie Cantemir.

Demni urmași ai păstorilor și lucrătorilor la pădure, meșterii cioplitori în lemn aduc cu sine vase din doage, decorate prin pirogravare după tehnici arhaice, cu elemente geometrice, alături de care stau la loc de cinste tiparele și păpușarele de caș, meșterite din lemn tare de carpen, paltin ori fag, ce au inserate în lungul fibrei motive diverse, între care se remarcă arhaicul *dinte de lup* combinat, de cele mai multe ori, cu elemente cosmomorfe precum sori, stele, rozete, roți, moriști, toate reunite într-un polisemantism original, specific mentalității populare. Semnificațiile magico-religioase ale reprezentărilor abstracte ce apar brodate pe costumele populare și textilele de interior relevă modul de raportare al țaranului de aici la timp, fiind modul lui propriu de exprimare asupra percepției vieții.

Un alt element al ornamenticii populare întâlnit în plastica țărănească, asupra căruia autorul stăruie în chip deosebit, este crucea. În fapt, e vorba de un vechi element solar, încărcat cu valențe apotropaice, reprezentat de meșterii populari mai ales sub forma *crucii celtice*, numită și *crucea îmbobociță*, ce apare adesea sculptată pe suprafața rotundă a tiparelor de caș. Orizontul de reprezentare al motivului crucii în arta populară vrânceană este însă mult mai vast, țesăturile și textilele de interior fiind o mărturie în acest sens.

O atenție aparte se cuvine a fi acordată broderiei ce formează altița cămășilor femeiești, realizare artistică impresionantă, bazată, în multe cazuri, pe folosirea firului metalic (aur și argint), obținându-se astfel elemente de decor geometric (succesiuni de romburi, linii și puncte), completate de reminiscențe ale cultului dendrolatric (brăduțul, crenguța bradului, floarea mărunului ș.a.).

Reprezentarea ideogramelor (umane și zoomorfe) formează un alt capitol al ornamenticii vrâncene. În acest sens, *șarpele*, *peștele*, *calul* și *dintele de lup*, toate având un rol important și în cadrul magiei populare, fiind privite în multe locuri ca spirite protectoare, erau adesea folosite de către țaranii din Vrancea la împodobirea obiectele universului casnic.

În parte sa finală, volumul semnat de cercetătorul Ion Cherciu conține un consistent capitol dedicat meșterilor populari actuali, promovați de Centrul Județean pentru Promovarea Culturii Tradiționale, Artelor și Meseriilor Vrancea. Fidele continuatori ai vechilor meșteșuguri vrâncene, lemnarii, buciumașii, fluierașii, cimpoierii, încondeietorii sau făuritorii măștilor populare aduc cu sine în spațiile neconvenționale, cosmopolite, ale orașului, frânturi ale mentalităților și obiceiurilor populare.

Spiritul lor conservator, specific oamenilor de la munte, au făcut să dăinuie peste timp obiceiuri și datini de mult uitate. Astfel, *chipărușul* Nerejului, jocurile cu măști, focul ritual ce însoțea ospățul funerar răzbat peste timp, fiind reînviat prin intermediul măștilor de *uncheși* și *babe*, mișcările lucrate de meșteri populari iscusiți. Artizani precum Șerban Terțiu, Tudorița și Pavel Lupașc, Pavel Caba poartă cu ei însemnele ce alcătuiesc *herbul* artei populare din Țara Vrancei, *herb* ce vorbește de la sine despre simțul artistic și măiestria *Măriei Sale* țaranul, după cum plastic se exprimă autorul.

În concluzie, o carte frumoasă precum domeniul pe care îl ilustrează, o carte prin care Ion Cherciu parcă își „stinge” datoria pe care fiecare dintre noi o avem față de locurile în care vedem lumina zilei! Cinste lui că nu a uitat Țara Vrancei, că nu a uitat de purtătorii tainici ai tradiției curate, că nu a uitat de zestrea neamului nostru!

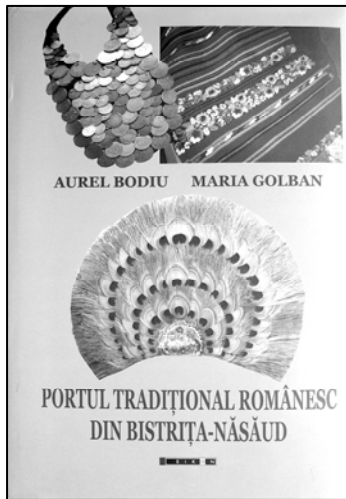
Ovidiu FOCȘA

Aurel BODIU, Maria GOLBAN, *Portul tradițional românesc din Bistrița-Năsăud*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2012, 239 p. + CD

Cartea a apărut sub egida și cu susținerea financiară a Centrului Județean pentru Cultură Bistrița-Năsăud, fiind lansată pe piața editorială în luna iulie 2012.

O altă lucrare publicată de cei doi autori, *Portul popular românesc și maghiar din județul Cluj. Interferențe culturale* (Cluj-Napoca, Editura Eikon), a văzut lumina tiparului în același an. În volumul referitor la județul Cluj, interferențele culturale româno-maghiare au fost evidențiate prin istoricul și specificul portului popular românesc și al celui maghiar din arealul specific zonei respective, dar și prin asemănările și deosebirile pe care le au piesele de port din spațiul vizat.

Cu siguranță, promovarea culturii tradiționale în societatea contemporană a impus conservarea unor elemente esențiale, necesare în transmiterea originalității valorilor materiale și spirituale create peste vremuri. A fost doar unul din imboldurile care i-a determinat pe profesorul clujean și pe etnograful bistrițean să editeze și acest al doilea volum consacrat portului (fie el și exclusiv „tradițional românesc”).

Cuvântul înainte (semnat de Florin-Vasile Șomlea) evidențiază că, „timp de un an, aceștia au descins în toate subzonele etnografice ale județului, intervievând nenumărate persoane preocupate de portul tradițional sau a căror activitate constă în confecționarea straielor tradiționale și în

transmiterea acestei prețioase îndeletniciri tinerilor din mediul rural” (p. 7). Interesantă ni se pare perioada de timp alocată acestor „descinderi”. Una prea scurtă în organizarea și desfășurarea unei anchete sau pentru completarea unui chestionar etnografic de profunzime... Structurat, prin sondaj ori aleatoriu, pe zone și subzone – aceste obiective nu puteau fi realizate exhaustiv în 365 de zile!

Cu atât mai mult cu cât, în Argument (p. 9-11), autorii remarcă faptul că „transformările socio-economice și culturale care au loc în prezent în mediul rural din România pun în pericol existența valorilor culturii tradiționale” și s-ar impune „acțiuni urgente de cercetare și de identificare a elementelor etnografice (piese de port popular, accesorii, podoabe, textile de interior – ștergare, covoare, fețe de masă, fețe de pernă, păretare, traiste, desagi etc. –, ceramică, mobilier, icoane etc.) cu scopul de a contribui la păstrarea și perpetuarea acestor simboluri locale”.

De aceea, o cercetare amănunțită și de mai lungă durată (inclusiv a minorităților naționale) ar fi fost benefică prin scoaterea la lumină a „ineditului” cercetării unui asemenea spațiu aproape virgin din punct de vedere etnologic – fapt de altfel recunoscut de autori prin menționarea posibilelor „elemente de diferențiere la nivelul funcției identitare, dar și a fenomenului de influențare reciprocă, aculturația” (p. 11).

Cu toate acestea, nu putem afirma că *Portul tradițional românesc din Bistrița-Năsăud* este o carte lipsită de valoare... Lucrarea este structurată în patru părți. Prima parte, *Coordonate istorico-geografice ale*

județului Bistrița-Năsăud (p. 12-30), ne prezintă un *Scurt istoric al județului* și trimite la *Coordonatele geografice sau Așezările umane* – cu preluări, în special, dintr-o lucrare publicată în 2011 (lăsăm lectorilor „plăcerea” de a o descoperi!). Interesante sunt și *Tipologia satelor românești din județul Bistrița-Năsăud* sau *Casa țărănească din județul Bistrița* (cu referiri directe la „interiorul” acestora și la modul de „prelucrare a fibrelor textile” specifice regiunii).

În partea a doua, intitulată *Geneza și istoria portului tradițional românesc* (p. 31-66), regăsim o descriere a evoluției instrumentelor și a tehnicilor de prelucrare a materiilor prime de pe teritoriul României, precum și consemnările documentare (sau de altă natură) asupra componentelor etnografice din același spațiu istoric. Nu lipsește nici descrierea sumară a elementelor portului femeiesc sau bărbătesc (p. 36-66).

Prin *Semiotica costumului tradițional* (p. 67-76), etnografii au dorit să sublinieze rolul funcțional al podoabelor vestimentare sau pe cel al „integrării explicative a acestora în ansamblul socialului”, dar și „semnificația limbajului” care trebuie „pus în relație cu alte domenii pentru a fi înțeles” și a constitui „un factor de integrare socială” (p. 67). În această semiotică a portului tradițional, așa cum bine remarcă înșiși autorii, „calitatea mesajului depinde de cunoașterea scopului urmărit de sursă, dar și de intențiile receptorului” (p. 71).

Zonele etnografice ale județului Bistrița-Năsăud (p. 77-172) reprezintă cea mai consistentă parte a volumului. Aurel Bodiu și Maria Golban propun o nouă reîmpărțire a zonelor și subzonelor teritoriului aferent unității administrative din partea nord-estică a Transilvaniei. Astfel, sunt incluse ca repere etnografice zonele: Năsăud-Rodna (Năsăud, Sălăuța, Ilvele și Rodna), Dealurile Bistriței, Bârgăului, Câmpia Transilvaniei (Valea Șieului și Câmpia propriu-zisă) și Dealurile Dejului (p. 79-80). Pentru fiecare din aceste zone și subzone, prin utilizarea metodei interviului și cea a observației directe, autorii au străbătut satele din județ, cercetând și identificând elementele caracteristice ale evoluției portului tradițional specific.

Pentru o mai bună cunoaștere și popularizare, lucrarea beneficiază de o sinteză tradusă în limba engleză și semnată de Codruța Zăvoianu, cu titlul *Genesis and history of the traditional folk costume* (p. 173-202).

Numărul destul de mare de respondenți, dar și informațiile obținute prin „inventarierea colecțiilor de port tradițional din câteva muzee locale” (p. 203), ne determină să evidențiem faptul că, într-adevăr, din punct de

vedere etnografic, nu poți avea mai multe satisfacții decât prin „descoperiri virgine” generate „de existența unor vechi elemente de port tradițional, aflate încă în tezaurul pasiv al locuitorilor” (p. 204).

Un *Dictionar etnografic (glosar)* (p. 205-210), lista *Respondenților din cadrul proiectului „Elemente etnografice din județul Bistrița-Năsăud. Portul tradițional românesc”* (p. 211-213), cele 16 pagini de Anexe cu imagini din timpul deplasărilor pe teren, Bibliografia și un compact-disc (*Joc de început de la Năsăud* – format MP3 și *Portul tradițional românesc din Bistrița-Năsăud* – format PPS) completează lucrarea.

Un volum care, speră autorii, își va „găsi utilitatea, înscriindu-se printre proiectele de referință care tratează existența și evoluția portului tradițional românesc” (p. 204). Cale lungă, plină de suișuri și coborâșuri...

Dimitrie-Ovidiu BOLDUR

Ovidiu BÂRLEA, *Mică enciclopedie a poveștilor românești.*

Ediția a II-a. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioana Repciuc,
Craiova, Editura Aius, 2014, 492 p.

După 38 de ani de la apariție, un instrument de lucru fundamental pentru înțelegerea culturii spirituale românești este tipărit a doua oară, cu actualizarea bibliografiei și cu un studiu introductiv redactat de editoarea cărții. În ciuda deceniilor scurse, actualitatea *Micii enciclopedii a poveștilor românești* este confirmată de conținutul lexiconului și de viziunea ordonatoare a folcloristului Ovidiu Bârlea, dar și de o inițiativă similară din Germania, ale cărei proporții sunt însă mult mai ample.

Cercetătoarea Ioana Repciuc contextualizează teoretic efortul de sistematizare al folcloristului român și prezintă în deschiderea volumului proiectul asemănător derulat la Göttingen, care s-a finalizat în luna martie a anului 2015, cu al 14-lea volum. *Enzyklopädie des Märchens (Enciclopedia poveștilor)* a fost inițiată la începutul anilor '60 de către Kurt Ranke. Așa cum scrie pe pagina de titlu a enciclopediei/, efortul de editare a fost împărțit de coordonator cu personalități sonore, precum Max Lüthi, Lutz Rohrich sau Hans-Jörg Uther (și alții), ceea ce sugerează dificultatea crescută a demersului științific.

La fel ca în volumele specialiștilor germani, a căror inițiativă îi era cunoscută lui Ovidiu Bârlea, mica enciclopedie românească propune o lectură pe două niveluri: un plan al receptării se adresează publicului larg, cu o funcție de informare, și aici avem articole precum *Albină*, *Arici*, *Balaur*, *Cal*, *Cocoș* etc., în timp ce un alt mod de valorificare a textului vizează mai ales specialiștii sau cititorii aflați la începutul unei documentării tematice.

Lor le sunt oferite, pe de o parte, variante și semnificații numeroase ale aspectelor investigate, cu motivația declarată a autorului de „a pune în lumină pluralitatea de sensuri, rod al creativității populare în continuă efervescentă” și „pentru a preîntâmpina tendința de a se atribui unui fapt o semnificație unică și de a socoti pe celelalte drept aspecte colaterale, minore” (p. 31). Pe de altă parte, enciclopedia cuprinde 28 de articole teoretice despre *Anecdotală*, *Basm despre animale* și *Basm propriu-zis*, *Fabulă*, *Legile epice*, *Pedepse*, *Teoria agnostică* etc., care clarifică implicațiile epistemologice ale termenilor.

Editoarea volumului remarcă „vocația sintetică” (p. 17) a lui Ovidiu Bârlea și își structurează studiul introductiv în jurul termenului *poveste*, preferat de folclorist pentru semantica sa largă, ce încorporează basmele, legendele, snoavele. Trei subdiviziuni ale studiului introductiv ilustrează tot atâtea contexte în care succesiunea evenimentelor a creat un tip distinct de istorie.

Titlurile lor, *Ovidiu Bârlea și poveștile lui*, *Povestea poveștilor lumii*, respectiv *Povestea „Micii enciclopedii a poveștilor românești”*, trasează cercuri ce au în centru eposul, atât ca obiect al lucrării de față, cât și ca proiecție mitizantă a preocupărilor științifice. Dacă primele două secțiuni par a fi circumscrieri separate, dar în vecinătate, ultimul „cerc” se suprapune peste fiecare din ele și dă naștere unui raport de întretăiere între existența lui Ovidiu Bârlea și enciclopedia monumentală de la Göttingen, prin medierea *Micii enciclopedii*.

Editoarea reușește să scoată în evidență personalitatea proteică a folcloristului român și datorită acestui plan de adâncime pe care îl așază în spatele portretului. Fundalul teoretic a beneficiat de o documentare

extensivă, ce indică specializarea etnologică a Ioanei Repciuc. De altfel, o asemenea formație profesională era obligatorie pentru operațiunea de actualizare a bibliografiei volumului cu edițiile noi sau cu traducerile lucrărilor consultate și pentru operațiunea de aducere la zi a remarcilor contextuale oferite de Ovidiu Bârlea. Editoarea atrage atenția și asupra datelor ce încă reprezentau o noutate în momentul scrierii enciclopediei prin note de subsol cu informații suplimentare, din perspectiva privilegiată a posterității.

Un alt aspect important pus în lumină de studiul introductiv privește direcția de cercetare a basmului, fundamentată și aplicată de Ovidiu Bârlea. *Substratul funcțional și istoric al folclorului literar* (p. 11) definește analizele sale, și nu dimensiunea estetică a creației, preferată de George Călinescu și Eugen Lovinescu. Viziunea antropologică asupra literaturii populare înglobează date de etnografie, sociologie și folclor, ceea ce solicită un efort considerabil al investigației, dar oferă șansa de a pătrunde în spiritualitatea reală a mediului tradițional.

Cele 126 de articole mai conțin, pe lângă teme de teorie a prozei populare, și „mărci socioculturale”, după cum le denumește Ioana Repciuc (p. 22). *Baba Dochia, Ielele, Strigoii, Ursitorile, Sâmpetru, Maica Domnului, Dumnezeu* și alte entități divine compun un panteon eclectic, definitoriu pentru „creștinismul cosmic” identificat de Mircea Eliade. Acestor figuri aureolate li se adaugă imaginile legendare pe care le-au căpătat personalități istorice precum Ștefan cel Mare, Horea, Avram Iancu și Tudor Vladimirescu. *Mica enciclopedie* are, așadar, o compoziție echilibrată, în care ficționalul, divinitățile creștine și precreștine, istoria reală și definițiile conceptuale se împletesc pentru a susține împreună investigația asupra fenomenului socio-cultural al povestitului.

Fiecare articol pleacă de la descrieri subsumate speciilor literare (legende, legende-snoave, basme în general, basme fantastice sau despre animale, snoave) și revelează gradual relațiile de continuitate dintre personaje și acțiuni mitice cu deprinderi populare propriu-zise, practici magice și superstiții românești. Viziunea ordonatoare a autorului a urmărit, după cum remarcă editoarea, „legătura substanței narative cu substratul imaginarului popular” (p. 18).

Această abordare complexă a fost posibilă datorită specializărilor științifice multivalente ale lui Ovidiu Bârlea.

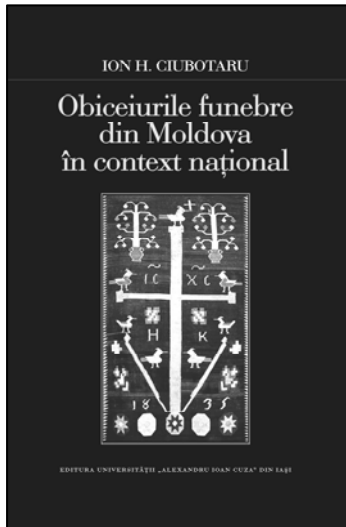
Ca folclorist, a cules prin anchetă directă basme (publicate într-o antologie în trei volume bine cunoscută) și multe alte tipuri de informație etno-culturală; ca teoretician al domeniului etnologic, a fundamentat principii de bază, metode de cercetare și analiză a speciilor literare folclorice; ca etnomuzicolog, a integrat manifestările populare sincretice în contextul spiritualității tradiționale. În acest context, analiza fragmentară a faptelor folclorice, specifică de altfel unui curent în vogă în momentul scrierii enciclopediei (metoda structuralistă), nu a constituit o opțiune pentru cărturar.

În unele dintre articolele *Micii enciclopedii* se regăsesc preocupări anterioare acestui volum. În anul 1969, Ovidiu Bârlea a publicat *Metoda de cercetare a folclorului*, în care existau deja tema experimentului folcloric și metoda finlandeză de analiză a poveștilor. La o lectură comparativă a informațiilor observăm finalitatea distinctă a celor două redactări. De exemplu, dacă în prima lucrare sunt preponderente sugestiile pentru desfășurarea efectivă a anchetelor, precizându-se avantajele și eventualele greșeli ale demersului de culegere experimentală a folclorului, în *Mica enciclopedie* sunt furnizate în primul rând date istorice despre această metodă și doar a patra parte din articol este constituită din informații procedurale despre aplicarea metodei. Structura articolului de dicționar a cerut reformularea problematicii aferente, printr-o documentare suplimentară.

Importanța acestei reeditări vine din funcția ei principală de intermediere a accesului la tipologia universală a basmelor lumii, cunoscută drept clasificarea Aarne-Thompson. Nici o traducere românească nu a fost făcută acestui instrument citat la nivel mondial, deși a fost publicat încă din anul 1910. Cea mai recentă actualizare a taxonomiei a avut concursul lui Hans-Jörg Uther, și datează din anul 2011. Valabilitatea corespondențelor tipologice face din *Mica enciclopedie a poveștilor românești* un instrument obligatoriu pentru înțelegerea genului epic popular. În plus, intrarea în lumea universală a poveștilor se face prin poarta eposului tradițional românesc, ceea ce particularizează volumul lui Ovidiu Bârlea și îi conferă statutul de document al identității naționale.

Ion H. CIUBOTARU, *Obiceiurile funebre din Moldova în context național*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, 762 p.

Profesorul universitar dr. Ion H. Ciubotaru – născut în 1940, un eminent etnolog român de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române din Iași – este autorul acestui impresionant tom dedicat complexului ceremonial funerar din Moldova (în temeiul răspunsurilor primite la cei 102 itemi ai unui chestionar despre înmormântare în peste 800 de localități), precum și – într-o contextualizare națională mai largă – din restul României și încă din grupurile românești din Bulgaria și Serbia.

Cartea este acel *magnum opus* al unui cuprinzător proiect colectiv privind ciclul ritual familial în Moldova, ce include – într-o aducere la zi a binecunoscutei trilogii a lui Simion Florea Marian (din 1890 și 1892) – și *Obiceiurile de naștere* (prezentate de Alina

Hulubaș) împreună cu *Obiceiurile nupțiale* (în expunerea Silviei Ciubotaru). Toate aceste volume sunt rezultate remarcabile ale unor cercetări documentate în *Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei* (AFMB) din cadrul Institutului „A. Philippide”.

Menționăm faptul că profesorul Ciubotaru a avut preocupări constante, în prestigioasa sa carieră științifică, legate de această temă, inclusiv teza de doctorat (*Cântecul funerar și contextul său etnografic pe Valea Șomuzului Mare*), susținută la Universitatea din Cluj-Napoca în 1978, fiind circumscrisă aceluiași subiect. Vreme de trei decenii și jumătate, a publicat studii și cărți temeinice, unanim apreciate în cercurile de specialitate, precum *Cadrul etnografic al cântecului funerar pe valea Șomuzului Mare* (în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, Cluj-Napoca, nr. X, 1978, p. 371-390), *Cântecul de priveghi în Moldova* (în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, tom XXX-XXXI, 1985-1987, p. 91-113), *Folclorul obiceiurilor familiale din Moldova (Marea Trecere)* (Iași, Caietele Arhivei de Folclor, VII, 1986, 580 p.), *Marea trecere. Reperetnologice în ceremonialul funebru din Moldova* (București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1999, 330 p.), *Doliul: categorii, forme de manifestare, vechime, semnificații*

(în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, Iași, nr. XIII, 2013, p. 67-90) și *Rituri funerare străvechi: Pomana de viu* (în aceeași publicație, nr. XIV, 2014, p. 89-114), cu precizarea că ultimele două studii reprezintă părți din lucrarea pe care tocmai o prezentăm.

Cartea universitarului ieșean este susținută, în principal, printr-o *tipologie* a riturilor funerare și printr-un corpus de 440 de texte funerare și bocete. În sistematizarea documentelor sale etnografice în secvențele rituale ale *separării, tranziției și încorporării*, autorul urmează teoria clasică a lui Arnold van Gennep privitoare la riturile de trecere (1909) (p. 8). Volumul este deschis printr-un extins Studiu introductiv (p. 11-68), în fapt o trecere în revistă a unui număr de 29 de teme asociate cu funeraliile, și pe care profesorul Ciubotaru le abordează în virtutea „valorii lor arhetipale” (p. 12).

Lista subiacentă conceptualizează imaginile, simbolurile sau comportamentul ritual în asocieri cu *mortul viu, drumul dintre lumi, urma soarelui și mersul apelor, calea spre dreapta, drumul ireversibil, post-existența, somnul și moartea, veghea funerară, ofrandele funebre, pomenile specifice, încătușarea tombală, primenirea rituală, straietele răposatului, dendrofagie și dendromorfism, tabuarea numelor, scrierea numelui, magia numelor, liturghii pronomina, pomelnicele, nenumiții, cartea domnească, mesajul între cele două lumi, mormântul în grădină, frumusețea răpusă, mirii din cealaltă lume, spiritele iubitoare, dorul malefic, moarte-nuntă și liturghia cosmică.*

Aceste teme au referințe pentru Moldova și alte zone românești (Botoșani, Suceava, Iași, Bacău, Vaslui, Neamț, Vrancea, Făgăraș, Hunedoara, Năsăud, Gorj, Caraș-Severin etc.), precum și pentru alte țări diverse, precum Grecia, Franța, statele scandinave, Mexic, India, Egipt, Tasmania, Madagascar ș.a. Orizontul larg al autorului asupra practicilor și credințelor funerare beneficiază și de informația teoretică a unor reputați savanți, deopotrivă români (Vasile Pârvan, Mircea Eliade, Petru Caraman, Ion Conea, Constantin Brăiloiu, Octavian Buhociu etc.) și străini (Fustel de Coulanges, James George Frazer, Émile Durkheim, Erwin Rohde, Carl Gustav Jung, Eric R. Dodds, Claude Lévi-Strauss ș.a.).

Următorul capitol – Excurs bibliografic (p. 69-144) – propune o examinare retrospectivă a documentelor cu tematică funerară din spațiul cultural românesc. De fapt, „documentele” de acest fel vizează categorii foarte diverse de informație, începând cu artele medievale (precum frescele mănăstirilor din Moldova), continuând apoi cu mărturiile cronicarilor moldoveni (Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce),

cele ale lui Dimitrie Cantemir și cu memoriile scrise ale călătorilor străini prin Moldova și Țara Românească (în secolul al XVII-lea: Marco Bandini, Robert Bargrave, Paul de Alep; în veacul al XVIII-lea: E. H. Schneider von Weismantel).

O altă etapă din *excurs*-ul profesorului Ciubotaru este aceea a „orientărilor științifice” sesizate în lucrările unor învățați ca Vasilie Popp (cu a sa teză de doctorat din 1817 asupra obiceiurilor funerare românești) și Gheorghe Săulescu (cu al său studiu „arheologic” din 1841 despre practicile de înmormântare la români); acestor referințe ale literaturii române a ceremoniilor și credințelor legate de momentul morții li se vor adăuga (din a doua jumătate a secolului al XIX-lea) Vasile Alecsandri, Alexandru Lambrior, Ion Creangă și Teodor T. Burada.

Următorul nivel de specializare în cercetarea academică a funeraliilor din ținuturile românești se distinge prin chestionarele elaborate de Bogdan Petriceicu Hasdeu (1877) și Nicolae Densusianu (1895), apoi prin monografierea practicilor funerare la români de către Simion Florea Marian (1892) și prin colecția de izvoare etnologice a Elenei Niculiță-Voronca (1903). Credințele și riturile funerare sunt, de asemenea, consemnate ca temă de studiu în Basarabia datorită lucrărilor lui Gheorghe C. Madan (1897), Zamfir C. Arbore (1898), Petre V. Ștefănuță (1933, 1937), Andrei Simion Hâncu și Valentin S. Zelenciuc (1979).

Pentru perioada interbelică, Constantin Brăiloiu este evocat prin al său rol inovator în metodologia de investigare a folclorului funerar din România, cu deosebire a bocetelor, așa cum este ilustrat în studiile de caz asupra satelor Drăguș și Nereju. În mod similar, chestionarele concepute de Constantin Brăiloiu și Henri H. Stahl (1932), apoi de Petru Caraman (1933), sunt reprezentative pentru examinarea în teren a funeraliilor în România dintre cele două războaie mondiale.

Cât despre sursele contemporane de informație asupra ritualului și folclorului funerar, contribuții referențiale sunt cele aparținând lui Ion H. Ciubotaru (1999), Lucia Berdan (1999), la fel ca (în anii 2000) cele din AFMB, pe baza lucrărilor lui Florin Bucescu, Silvia Ciubotaru și Viorel Bîrleanu, precum și a celui de-al patrulea volum de *Sărbători și obiceiuri* (dedicat și funeraliilor din Moldova, editat de Institutul de Etnografie și Folclor din București în 2004).

Ampla Tipologie a obiceiurilor funerare (p. 145-298) este dezvoltată din mai multe *chestionare tematice* (ca un adaos la chestionarul etno-folcloric general), prin care profesorul Ciubotaru identifică „grupe de obiceiuri” în acord cu desfășurarea și înțelesurile ceremoniale ale acestora (p. 8).

Ca atare, sunt amintite mai întâi obiceiurile „preliminare” ce cuprind *Semne prevestitoare de moarte* (I.A), *Practici de amânare sau de ușurare a decesului* (I.B), *La cumpăna dintre cele două lumi* (I.C), *Pregătirea defunctului pentru ultimul drum* (I.D) și *Priveghiul* (I.E). Mai departe, obiceiurile „liminare” sunt asociate cu *Ziua înmormântării* (II.A), *Drumul spre cimitir* (II.B), *Înmormântarea* (II.C) și *Bocetele* (II.D). Cât despre obiceiurile „post-liminale”, ele includ *Praznicul de țărână* (III.A), *Tămâierea și udarea mormântului* (III.B), *Alte prăznuiri* (III.C), *Praznicul de 40 de zile* (III.D) și *Doliul* (III.E).

Cultul morților este descris prin ipostaze ca *Decesul între Paști și Duminica Mare* (IV.A), *Pomenirile de peste an* (IV.B) și *Pomana de viu* (IV.C). Obiceiurile „mitologiei morții” se referă la *Lumea de dincolo* (V.A), *Raiul și iadul* (V.B), *Strigoii* (V.C), *Moroi* (V.D), *Stațiile, vedeniile* (V.E), *Ielele, Rusaliile* (V.F) și *Sufletele străbunilor în chip de șarpe* (V.G). Ultima colecție tipologică are în vedere Motivele de bocet. Cele mai multe din grupele de obiceiuri menționate sunt, la rândul lor, subdivizate în context regional și variații locale specifice ale ceremoniilor și credințelor despre moarte.

O altă secțiune a lucrării – *Perspective antropologice* (p. 299-426) – este reprezentată de șapte studii distincte, în legătură cu o seamă de practici funerare care (potrivit profesorului Ciubotaru, p. 8-9) sunt examinate în literatura de specialitate într-o măsură mai mică. Toate aceste teme – *magia funerară, adăposturile răposatului, doliul: categorii, forme de manifestare, vechime, semnificații, bestiarul funebru, jocul de pomana, pomana de viu, de moarte bună* – sunt privite intercultural, cu exemple abundente din România, din restul culturilor populare europene și chiar din etnografia universală.

Și de această dată, erudiția autorului este practic enciclopedică, alternând referințele clasice din Homer, Herodot, Euripide, Eschil și Vergiliu cu ideile unor savanți ai timpurilor moderne, ca Marcel Mauss, Leo Frobenius, Lucien Lévi-Bruhl, Vladimir I. Propp, Roger Caillois, Marija Gimbutas, alături de cele datorate unor nume ilustre ale culturii academice românești, printre care Mihai Eminescu, Lazăr Șăineanu, Tudor Pamfile, Ion Aurel-Candrea, Henri H. Stahl, Al. I. Amzulescu, Constantin Noica, Romulus Vulcănescu ș.a.

Dintre temele astfel explorate, pot fi amintite *vrăjile* ce asigură invulnerabilitatea eroilor epici populari, cum au fost haiducii (p. 311-314), *căsuțele pe morminte*, ca o relicvă a practicilor străvechi privind mormintele suspendate (p. 329-330), cromatica îndolierii și simbolismul

acesteia (p. 346-352), păsările sufletului sau *păsările morții* (p. 357-371), dansul funerar *Chiperiul* (p. 397), ceremoniile *pomenii de viu* (p. 409-411) și presimțirea propriului sfârșit (p. 420-426).

Corpus-ul de texte funerare (p. 427-647) este organizat în *Bocete* (I) (cu sub-categoriile *La înmormântări* (I.A), *La pomeniri* (I.B) și *Alte categorii* (I.C)), *Cântece de priveghi* (II), *Cântece rituale-ceremoniale* (III) și „*Verșuri*” *funebre* (IV). În expresia lor populară, *bocetele de înmormântare* sunt adresate fiecărui membru decedat al rețelei de rudenie a cuiva (incluzând părinții, frații și surorile, unchii și mătușile, verișorii și verișoarele, cumnații și nașii), precum și altor vecini și cunoștințe ai/ale defunctului.

În schimb, *bocetele de pomenire* sunt circumscrise răposaților unei anumite familii. Toate aceste documente sunt transcrise în graiul moldovenesc vernacular și prezentate cu referințele lor etnografice (localitatea de origine, suportul de înregistrare, familia și prenumele interlocutorului, vârsta sa și inițialele de nume ale cercetătorului culegător).

Contributorii *corpus*-ului sunt în principal specialiști ai AFMB: Lucia Berdan, Constanța Buzatu, Lucia Cireș, Silvia Ionescu-Ciubotaru și profesorul Ion H. Ciubotaru însuși. În cursul muncii lor, cercetătorii ieșeni au fost ajutați de următorii colaboratori: Larisa Agapie, Viorel Bîrleanu, Florin Bucescu, Mircea Fotea, Ștefan Popa și Silvia Ravaru. Mai vechi texte tematice (din anii 1930) au fost adăugate din Fondul „Petru Caraman”, culese fiind de Dumitru Cumpătă, Neculai N. Dogaru, Dumitru P. Filip, M. Gospodaru, Vlad I. Gradiu, Ilie Grigorovici, Ovidiu Ichim, Ion Istrate, George Moisuc, Trifon Nichiforel, Vasile Poescu, Emil Spiridon, Eugen Stamate, Vasile V. Timofte, Simeon Tiperciuc și Mihai Ungurean.

Cartea este întregită prin lista bogatei sale bibliografii (313 referințe, p. 649-665), indexul locațiilor etnografice (p. 667-688), indexul persoanelor intervievate (p. 689-696), indicele de autori (p. 697-705) și indexul tematic (p. 707-722). Un număr de 49 ilustrații – cele mai multe fiind fotografiile din localități moldovenești – însoțesc și completează remarcabilul tratat al profesorului Ciubotaru despre tradițiile funerare din Moldova.

Obiceiurile funebre din Moldova reprezintă expunerea cea mai bine documentată despre funeralii (privite ca o categorie teoretică mai largă) din etnologia românească de până acum. După cum am precizat, această lucrare nu este doar o antologie de studii unificate tematic în jurul unui subiect comun. Dar nu este nici o colecție etno-folclorică de

mărturii vernaculare care, fie și cu o acoperire geografică generoasă, ar rămâne doar un repertoriu de texte de arhivă.

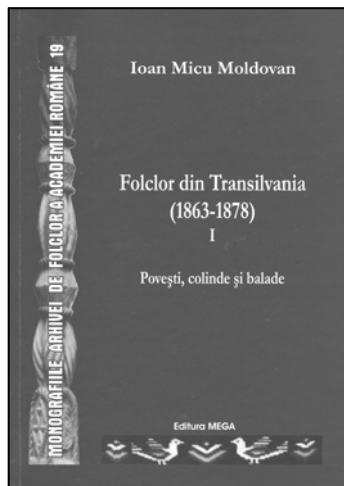
În fapt, impresionanta carte a profesorului Ciubotaru este o întrepătrundere coerentă a „privirii distante” (după expresia binecunoscută a lui Claude Lévi-Strauss) a specialistului, cu ale sale evidențe – de primă-mână, datorate, adesea, și muncii în echipă – culese din cultura populară moldovenească/românească.

În pofida densității informației sale etnografice și bibliografice, *Obiceiurile funebre din Moldova* se adresează cititorilor nu atât ca o enciclopedie „thanatologică”, cât ca o narațiune evocatoare despre ceea ce românii (în comparație cu alte popoare, mai mult sau mai puțin învecinate) cred, întreprind și transmit în legătură cu spiritualitatea profundă a ritualizării „Marii Treceeri”.

Marin CONSTANTIN

Ioan MICU MOLDOVAN, *Folclor din Transilvania (1863-1878)*, vol. I. *Povești, colinde și balade*. Ediție critică, postfață, note, indici și glosar de Ion Cuceu și Maria Cuceu. Introducere de Ovidiu Bârlea, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, 510 p.

Pe la mijlocul anului 2014, Editura Mega din Cluj-Napoca pune în circulație o carte-eveniment. Este vorba de întâiul volum din cea mai însemnată colecție de *Folclor din Transilvania*, pe care o datorăm meritosului cărturar de la Blaj, canonicul Ioan Micu Moldovan. Cei ce au făcut posibilă apariția unei asemenea opere sunt cunoscuții etnologi clujeni Ion Cuceu și Maria Cuceu, angajați de mai multă vreme pe anevoioasa cale a recuperării și restituirii acestei valoroase contribuții. Mai mult decât atât, ei înfăptuiesc și un act de dreptate peste timp, restabilind paternitatea colecției și așezând-o, așa cum se cuvine, sub numele celui ce trudit la întemeierea ei.

Interesul lui Ioan Micu Moldovan pentru creația populară s-a manifestat încă de timpuriu. Orientarea lui spre atari preocupări o datora lui Timotei Cipariu, profesorul său și magistrul de care avea să rămână apropiat. Cartea ilustrului filolog (*Elemente de poetică*, 1860) i-a fost prețios îndrumar pentru metodologia culegerii producțiilor folclorice, mai ales că figura printre manualele elevilor săi din cursul superior, dintre care avea să-și recruteze cei mai destoinici colaboratori. După opinia lui Ovidiu Bârlea, proiectul lui Micu Moldovan de colectare sistematică a liricii folclorice fusese unul programatic, întrucât basmele și baladele intraseră deja în atenția altor culegători.

Acțiunea de adunare a cântecelor și strigăturilor ardelenesti, de o amploare fără precedent, a durat un deceniu și jumătate. A debutat în anul 1863 și s-a încheiat în 1878, fără ca intensitatea muncii să fi fost aceeași pe tot parcursul derulării proiectului. Inegal a fost, de asemenea, și aportul celor 168 de elevi, ce proveneau din numeroase așezări greco-catolice, aparținătoare actualelor județe Alba, Bistrița-Năsăud, Brașov, Covasna, Mureș și Sibiu. Altfel spus, erau satele ce optaseră pentru confesiunea respectivă, arondate Arhidiecezei de la Blaj. Strădaniile colaboratorilor lui Micu Moldovan s-au dovedit a fi fructuoase. În cei cincisprezece ani de activitate, ei au reușit să completeze 190 de caiete, cuprinzând aproape 4000 de texte folclorice. Un fond de documente etnoculturale de o importanță deosebită, mai ales dacă avem în vedere epoca în care au fost consemnate.

Colecția lui Micu Moldovan – căruia i se spunea și Moldovănuț – reunește, într-adevăr, cel mai mare număr de cântece și strigături, notate la începutul celei de a doua jumătăți a veacului trecut. Conține însă și alte categorii folclorice (povești, snoave, legende, colinde, balade, cântece lirico-epice, descântece, colăcării etc.), pe care coordonatorul acestei acțiuni de amploare le împarte judicios, glosând pe marginea mai multor texte. Este limpede că operațiunile de clasificare și adnotare a pieselor nu puteau fi făcute decât cu scopul de a le încredința tiparului. Mai mult decât atât, s-ar părea că Moldovănuț a și încercat, în două rânduri, să publice rezultatele muncii sale și ale elevilor săi, numai că, din motive rămase neclare, intențiile sale au eșuat.

În vara anului 1879, Micu Moldovan îi încredințează colecția învățatului ceh Jan Urban Jarník, cunoscutul filoromân ce se bucura de largă prețuire printre cărturarii epocii. Acesta, în colaborare cu studentul Andrei Bârseanu, începe să pregătească manuscrisul pentru tipar. După vreo trei ani de muncă, adică în 1882, îl prezentau, spre aprobare,

Academiei Române. Cel ce trebuia să decidă dacă materialele respective meritau sau nu să fie publicate era Vasile Alecsandri. Referatul poetului, amplu și elogios, a determinat obținerea neîntârziată a aprobării pentru tipar. Și astfel, după anii destinați imprimării, în 1885 ieșea de sub teascuri volumul intitulat *Doine și strigături din Ardeal*.

De aici încolo, surprizele aveau să se țină lanț. De pe coperta interioară cititorul afla doar că acele doine și strigături fuseseră „date la iveală” de Dr. Ioan Urban Jarník și Andrei Bârseanu. Numele celui ce avusese inițiativa de a le culege, prin elevii săi, nu apărea pe frontispiciu, cum ar fi fost firesc. Era menționat, ce-i drept, în prefața lui Andrei Bârseanu, dar acest lucru nu satisfăcea, nici pe departe, exigențele unei ediții riguroase.

Bârseanu mai preciza apoi, în acel cuvânt introductiv, că „dl. Jarník *transcrisese mai toate versurile* [din manuscris] pe câte o bucată deosebită de hârtie”. Ulterior avea să se constate însă că, de fapt, nu copiase decât un sfert din voluminoasa colecție a canonicului de la Blaj. Și, ceea ce este mai grav, cei doi editori și-au îngăduit să modifice textele în fel și chip, în numele unor pretexte imaginare. Toate acele intruziuni, de neînțeles în cazul unui cărturar ca Urban Jarník, aveau să se perpetueze și în edițiile următoare (din 1895 și 1964), rămânând neamendate vreme de aproape optzeci și cinci de ani.

După apariția volumului din 1885, Ioan Micu Moldovan nu i-a mai cerut lui Urban Jarník manuscrisul colecției sale. De altfel, acesta nici nu l-ar fi putut restitui, întrucât nu se mai afla în posesia sa. Convins că hârtiile rămase erau lipsite de orice însemnătate, i le-a lăsat lui Andrei Bârseanu, căruia i le dăduse spre consultare. Și s-ar putea spune că nici acesta nu le-a acordat mai mare atenție, deoarece nu a mai revenit asupra lor în nici un fel. Are totuși meritul de a le fi păstrat intacte, într-o vreme în care se credea că fuseseră pierdute de mult. În cele din urmă aveau să ajungă, alături de alte documente rămase de la Bârseanu, în fondurile Bibliotecii „Astra” din Sibiu, unde – prin 1966 – le-a descoperit Adrian Fochi.

Cunoscutul etnolog bucureștean are meritul de a fi pus la îndemâna specialiștilor cea dintâi ediție științifică a acestei valoroase colecții de folclor ardelenesc. La capătul unei munci titanice, el a reușit să identifice și să corecteze toate erorile săvârșite de Jan Urban Jarník și Andrei Bârseanu. În felul acesta, cititorii au posibilitatea să cunoască adevăratele texte lăsate de Moldovănuț, bucurându-se de realele lor calități documentare, stilistice, lexicale și estetice. Așadar, Adrian Fochi a reușit să restabilească adevărul în privința operei, dar nu și a autorului. Ba, mai mult, Jan Urban Jarník și

Andrei Bârseanu – care, în ediția princeps, erau *editori* – devin acum *autori*, numele lor fiind așezate acolo unde, în mod normal, ar fi trebuit să figureze cel al lui Micu Moldovan.

Plecând de la ideea că manuscrisele de la Sibiu reprezentau întreaga colecție de folclor a învățatului blăjean, Fochi s-a grăbit să menționeze faptul că ediția sa din 1968 era una *definitivă*. Nu bănuia atunci că o parte însemnată a ei continua să-și aștepte cercetătorii în Biblioteca Arhidiecezană de la Blaj. Erau, cu precădere, textele în proză, pe care Moldovănuț a dorit mult să le publice în timpul vieții sale, însă împrejurările i-au fost potrivnice. Într-un târziu, documentele de care vorbim au fost transferate de la Blaj la Biblioteca Academiei Române, Filiala din Cluj-Napoca.

Aici, aveau să intre în atenția celor doi cercetători clujeni (soții Cuceu), care publicau, în anul 1987, la Editura Minerva din București, volumul lui Ioan Micu Moldovan, *Povești populare din Transilvania*, cu o prefață semnată de Ovidiu Bârlea. Făceau astfel o restituire științifică importantă și, în același timp, un act de dreptate față de profesorul de la Blaj, al cărui nume intra, în sfârșit, în istoria folcloristicii românești, ca autor al colecției pe care o întocmise. Demn de reținut este și faptul că, pe lângă narațiuni, manuscrisele de la Cluj conțin și texte folclorice în versuri, baladele, cântecele lirico-epice și colindele suscitând cel mai viu interes.

Cum era și firesc, preocuparea celor doi etnologi pentru cunoașterea amănunțită a documentelor folclorice din colecția lui Moldovănuț a durat ani în șir. Munca lor devotată, desfășurată cu pricepere și discernământ, se încheie acum, odată cu apariția volumului în discuție și pregătirea pentru tipar a următoarelor două. Trei tomuri impunătoare, format academic, numărând peste cinci sute de pagini fiecare, ceea ce ar putea să constituie *ediția definitivă* a acestei îndelung nedreptățite opere.

Din rațiuni ce țin de o bună proporționare a materialelor publicate, în primul volum, alături de povești și anecdote – care alcătuiesc ponderea – au mai fost incluse colindele, baladele și cântecele lirico-epice. Toate piesele sunt transcrise după originalele aflate în fondurile de la Sibiu și Cluj-Napoca. În orânduirea narațiunilor s-a ținut seama de proveniența culegătorilor-povestitori, „criteriul fiind avantajat de convergența cu cel cronologic și cel al distribuției geografice a poveștilor. S-a renunțat la clasificarea prozei pe specii” (p. 40), dar acest neajuns este suplinat de indicarea *tipului* în notele de la finele fiecărui text. Culegătorul, localitatea și anul culegerii apar ori de câte ori

figurează în manuscrise. Tot în note sunt indicate și adnotările făcute pe marginea unor texte de autorul colecției.

Unele dintre materialele culese de pe teren au fost reproduse într-o notație nesigură, cu diferențe mari de grafie. Cercetându-le cu atenție, editorii au constatat că ezitățile respective nu puteau fi puse pe seama ortografiei etimologice, ci, mai curând, pe nivelul inegal de stăpânire a limbii scrise de către culegători. Ca urmare, au decis ca acele texte să fie „transcrise după uzanțele ortografiei actuale” (p. 41), pentru a nu li se diminuea valoarea sub nici un aspect. Modificările operate nu au afectat însă structurile narative, stilistice ori lexicale. Pe alocuri, din dorința de a nu se elimina „formele ce ar putea păstra o realitate fonetică local-regională sau specifică epocii” (p. 42), s-au reprodus atât transcrierile respective, cât și cele literare.

Cu puține excepții, elevii lui Moldovănuț s-au dovedit a fi culegători instruiți și conștiincioși. Aplicarea întocmai a recomandărilor primite de la dascălul lor a condus la reproducerea nealterată a narațiunilor, aspecte ce au fost remarcate de comentatorii avizați ai colecției. În opinia lui Ovidiu Bârlea, spre exemplu, „coloritul dialectal înviorează narațiunile și contribuie la estomparea uscăciunii stilului cărturăresc al epocii” (p. 20). La rândul său, Viorica Nișcov – o reputată cercetătoare a basmului – constată că textele din colecția lui Micu Moldovan „au măsură în compoziție și fluiditate în dialog”. Multe dintre acestea „închipuie hibridi ingenui, astăzi plini de haz, situați la hotarul dintre rostirea țărănească de la mijlocul veacului al XIX-lea – vie, mustoasă, aromată – și cărturăria ardelenescă, pedantă, din aceeași perioadă” (*Ești cât povestești. O fenomenologie a basmului*, București, Editura Humanitas, 2012, p. 29).

Elementele de limbă populară abundă. Ele au stat mereu în atenția celor ce s-au ocupat de colecție. Filologul Jan Urban Jarník însoțea ediția sa din 1885 cu un amplu *glosar*, care s-a bucurat de largi și favorabile comentarii din partea specialiștilor. Soții Cuceu au acordat și ei atenția cuvenită acestei chestiuni, incluzând în glosar „nu numai termenii regionali și arhaici, ci și cei care apar cu sensuri deosebite de cele marcate în dicționare” (p. 41). Iar sursele sunt departe de a fi epuizate. Luând la întâmplare o narațiune (*Țiganul cu balmoșu*), găsim în urzeala ei străvechiul termen *cuscri*, cu înțelesul de „nuntași ai mirelui”. Pe lângă mocirla în care țiganul își pierduse balmoșu trecea o căruță cu nuntași. Întrebându-l ce caută, acesta le-a spus că „un boț de aur cât pumnul de mare! Numaidecât, *toți cuscrii* sar din car și începură a căuta prin tină după aur” (p. 343).

Textele poetice, cu care se încheie volumul, sunt întru totul remarcabile. Trăsătura lor comună este autenticitatea, iar particularitățile artistice și documentare pe care le relevă situează majoritatea pieselor între producțiile reprezentative ale fiecărei categorii folclorice în parte. Cele douăzeci și trei de colinde, aproape în totalitate profane, sunt culese din ținuturi unde datina este bine conservată, cum ar fi: Bistrița-Năsăud, Mureș, Alba și Sibiu. Urările finale ori teme arhaice (*voinicul și leul, cerbul stretior, paharul de aur*) le individualizează în contextul poeziei augurale. Epoca în care s-au adunat le conferă adesea înțâietate, ca și baladelor de altfel, mai ales că acestea din urmă sunt ușor cronologizabile, grație raportării lor la tipologia lui Alexandru Amzulescu.

Constatările de mai sus oferă temeinice argumente pentru ca ediția cercetătorilor Maria Cuceu și Ion Cuceu să fie situată între realizările de seamă ale etnologiei românești.

Ion H. CIUBOTARU

Silvia CIUBOTARU, Ion H. CIUBOTARU, *Vitralii. Pagini etnoculturale din presa anilor 1992-2012*. Procesate, adunate și ordonate de Codrin Ciubotaru și Ionuț Ciubotaru, Iași, Editura „Presa Bună”, 2015, 514 p.

Cartea de față reunește un număr de trăsături care fac din ea un volum de excepție.

Ea este o carte de familie. Textele care o compun, scrise de doi etnologi de seamă, soții Ciubotaru, au fost adunate și organizate, începând din 1992, de fiul Ionuț Ciubotaru; de procesarea lor și a ilustrațiilor s-a ocupat fiul Codrin Ciubotaru. La aproximativ trei ani de la dispariția celor doi tineri, părinții le-au finalizat munca editorială adăugând o dimensiune memorială proiectului. Editura „Presa Bună” ne pune astfel în față douăzeci de ani de bucurie împărtășită a scrisului și cititului și, în filigran, două generații pasionate de cărturari ieșeni.

Textele incluse în volum au apărut în presa cotidiană, hebdomadară și lunară, îndeosebi ieșeană. Ele se adresează unui public diversificat, al orașelor și satelor, profesional sau cultivat, din Iași, din Moldova, din România și Republica Moldova, sau de dincolo de hotarele celor două țări

românești. De la cercul primilor trei cititori (pentru fiecare dintre cei doi autori) se trece astfel la cercuri concentrice din ce în ce mai largi, într-o mișcare de du-te vino care ne ajută să înțelegem în durată vieți de carte și dăruire.

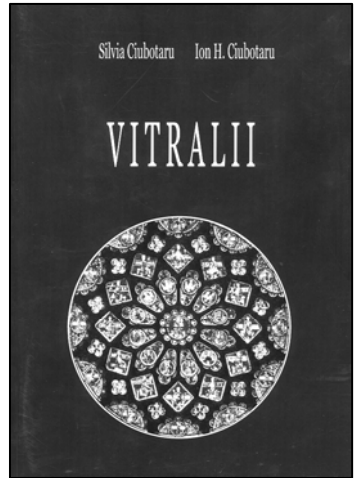
Volumul soților Ciubotaru este o carte a dialogului multiplicat. Ea evoluează de la dialogul implicit între autori (care abordează, nu de puține ori, aceleași subiecte) sau între autori și primii lor cititori-editori din cadrul familiei, la dialogul explicit marcat prin textele de interviuri, recenzii, aniversări și comemorări, în care, alături de ei, jurnaliști, colegi de breaslă sau personalități din lumea satului moldovean contemporan zăbovesc cu evidentă plăcere asupra unor fapte, idei sau izbânzi.

Fațetele făcute vizibile ale personalității celor doi autori sunt multiple la rândul lor. Îi urmărim scriind și comentând, recenzând volume ale altora, recenzați de colegi sau de oameni de cultură și, în cazul lui Ion H. Ciubotaru, intervievând informatori, intervievați de jurnaliști, făcând obiectul unor aniversări sau comemorând artiști populari de rară autenticitate și talent.

Volumul este masiv (514 p.). El se compune, în această ordine, dintr-o scurtă *Lămurire* (p. 5-6), urmată de secțiunile *Calendaristice* (p. 7-130), *Interviuri* (p. 131-190), *Recenzii* (p. 191-362), *Note și comentarii* (p. 363-444), *Aniversări* (p. 445-494) și *Comemorări* (p. 495-507). Cu excepția primei secțiuni, care urmează succesiunea cronologică a sărbătorilor și obiceiurilor de peste an, în toate celelalte secțiuni textele se succed în ordinea în care au fost publicate.

Inspirat intitulată *Vitralii*, cartea este ilustrată magnific, cu reproduceri de icoane, pictură naivă, scene din repertoriul obiceiurilor, care funcționează ca anluminuri în secțiunea *Calendaristice*, cu ceramică populară, ouă încondeiate, fotografiile de oameni și cărți care documentează și clarifică celelalte secțiuni. Înnobilate de și înnobilând textele, ilustrațiile acestea de neuitat fac din simpla răsfoire a volumului o sărbătoare și din Codrin Ciubotaru un însoțitor luminos al lecturii.

Cu două excepții, textele secțiunii *Calendaristice* au fost publicate la Iași: masiv în ziarele „Evenimentul” și „Monitorul” (în anii 1996-1997), mai rar în „Revista română” a Despărțământului ASTRA

„Mihail Kogălniceanu” din Iași (1999-2003) și câte o singură dată în „Datini” (1992), „Opinia” (1994), „Ziarul de Iași” (2004). Excepțiile sunt reprezentate prin contribuții unice la „Revista programelor de radio” (București) și „Ateneu”. Revistă de cultură (Bacău). Este evident că după câteva texte izolate, cei doi autori au optat pentru publicarea serială, în câteva ziare sau reviste larg citite, a materialelor lor.

Silvia Ciubotaru (30 texte) și Ion H. Ciubotaru (16 texte) pornesc de la Sfântul Andrei, care corespunde Anului Nou în calendarul arhaic și încheie cu Filipii de toamnă, vorbind pe rând despre Sfântul Nicolae, Ignat, intervalul celor douăsprezece zile dintre Crăciun și Bobotează, mâinile de aur ale Crăciunesei, Sfântul Vasile, jocurile de Căuți din Moldova, Sfântul Ioan Botezătorul, ziua Ursului, Sfântul Haralambie, Valentin, Dragobete și Mărțișor, cei 40 de mucenici, caii Sfântului Toader, Joimărița, sărbătorile de Paști, Blajini sau Rohmani, Mâncătoare, Sângiorz, Arminden, mirii de mai, Gherman sau grindinarul, Ispas, Rusalii, Călușari, Sânziene, Circovii Marinei, Sfântul Ilie și Circovii lui, Probajenie, Sfânta Maria cea Mare, ierburile din Ziua Crucii, Preacuvioasa Paraschiva sau Vinerea Mare, Arhanghelii Mihail și Gavril.

Textele pun accentul pe stratul arhaic al sărbătorilor la noi și în alte culturi, cu dăinuirile lui în Moldova și pe cuprinsul țării. Rapelurile organizează ansamblul, îmbogățindu-ne imaginea despre unele momente sau acțiuni și sugerând liniile mari ale unui sistem temporal pe care-l fac accesibil. Cele două mari cicluri de sărbători – Crăciunul și Paștele – prezintă izomorfisme, cum ar fi de exemplu cel al intervalului de 12 zile dintre Crăciun și Bobotează cu intervalul de 12 zile dintre Florii și Duminica Tomei. În ambele, o primă jumătate întunecată, descendentă (de degradare a timpului, de patimi) este urmată de o a doua jumătate luminoasă, ascendentă (a renovării timpului, a Învierii lui Isus).

Sărbătorile mari au variante „mici”: Iordanului îi corespunde, de Sfântul Ioan Botezătorul, Iordanul cel Mic (zis și Iordanul femeilor, Iordanul Babelor, Țonțoroii femeilor), iar sărbătoarea Blajinilor (Rohmanilor) e numită și Paștele cel Mic sau Mătcălău. Există relații de complementaritate între Ziua Crucii (14 septembrie) și Alexii (17 martie), între Ignat (ca sărbătoare a solstițiului de iarnă) și Sânziene sau Drăgaică (marcând solstițiul de vară și, ca atare, apogeul cursei solare), între Circovii de iarnă (16-18 ianuarie) și Circovii Marinei, ziși și Circovii sau Cercurile de vară (16-18 iulie).

O serie de sărbători sunt legate între ele prin acțiunile rituale comune pe care le prilejuiesc. Se priveghează și se efectuează practici

divinatorii de Sfântul Andrei, de Crăciun, Anul Nou, Bobotează. Colindatul este amintit ca practicat în trecut și de Sfântul Andrei sau în Joia din Săptămâna Patimilor. Textele mijlocesc contactul cu o ritmare străveche a timpului care dănuie, de acum puțin știută, în detalii opace de obicei sau vorbire.

În *Note și comentarii* tonul se schimbă în măsura în care Ion H. Ciubotaru (16 texte) și Silvia Ciubotaru (10 texte) se adresează unor grupuri mai restrânse de specialiști, interpreți sau artiști populari, organizatori și participanți la festivaluri sau târguri populare (ca, de exemplu, „Trandafir de la Moldova”, „Rapsozii Moldovei”, Târgul Național de Ceramică Tradițională „Cucuteni 5000”). Textele sunt publicate de multe ori în reviste ori buletine ocazionale ale acestora, cum sunt, la Iași, „Rapsozii”. Revistă de cultură populară, „Olarii”. Buletin informativ, „Strunga”. Buletin informativ sau, în afara Iașilor, „Dor”. Revistă a Societății de Științe Filologice (Sighetu Marmației), „Caiete botoșănene”. Revistă de cultură și „Luceafărul” (Botoșani). Ambii autori vorbesc despre artiștii naivi din Moldova (Aurora Năfornită din Mușata – Vaslui, Calistrat Robu din Pufești – Vrancea, Gheorghe Boancă din Glodenii Gândului – Iași, Paula Iacob din Vaslui, Mircea Cojocaru din Tecuci – Galați etc.) sau despre marile familii de olari – Colibaba la Rădăuți, Sitar în Maramureș, care înnobilează târgurile de ceramică, devenite o tradiție ce depășește sfera locală.

De pe poziția de director al Centrului Județean al Creației Populare Iași, Ion H. Ciubotaru scrie deseori texte de îndrumare, veghind grav la recunoașterea valorilor autentice, a artei populare, ca formă de viață, și combătând contrafacerile, mistificările sau confuziile. El insistă asupra diferențelor dintre *lăutari* (profesioniștii ai muzicii populare, deschiși noului, eventual modei) și *rapsozi*: „La noi, adevărații *rapsozi* se manifestă rar în afara localității lor de obârșie. Ei cântă la petrecerile sătești, cântă în timp ce lucrează, cântă în familie și chiar în singurătate. Cântă de bucurie, cântă de supărare, cântă de dor, cântă de revoltă, cântă despre tot și toate cele ce se circumscriu vieții lor. Rapsozilor noștri le revine meritul de a fi asigurat permanentizarea acestor valori spirituale, așa cum au făcut-o pentru popoarele lor *guzlarii* sârbi, *baianii* sau *banduriștii* ucraineni, *akânii* kazahi sau kirghizi, care intonau nesfârșite poeme epice în sunet de *dombă*, ori *griotii* africani, ce cântau acompaniindu-se la *sanza* sau *kora*” (p. 373). Subliniază primejdia pe care o ascund vorbitul cu ușurință despre „rapsozi titulari” sau stridenți „strămoși mitici”, ori generalizarea

concursului, a competiției în cadrul festivalurilor folclorice. Se bucură de reușita de excepție a tarafului „Datina” din Botoșani.

În același spirit, vede în olărit o străveche meserie de familie care s-a transmis prin dinastii de olari: „Olăria este un meșteșug ce vine din adâncuri, «de foarte departe» – cum observa cândva meșterul bucovinean Constantin Colibaba, o deprindere ce a continuat în generații, o artă ce s-a finisat și transmis prin dinastii. Poate mai mult decât oricare dintre îndeletnicirile tradiționale, olăria este o meserie de familie, în sensul că în atelier fiecare are de făcut câte ceva. Până și cel mai mic dintre copii poate să dea o mână de ajutor. Așa se învață mai ușor, toate venind parcă de la sine. Așa nu se uită niciodată deprinderea apucată de la bătrâni” (p. 421).

Din notele Silviei Ciubotaru aleg, complementar, fine observații privind circulația și aura pragmatică, păstrată în denumiri, a variantelor transfigurate cu har și discreție de către un artist dăruit: „Un cântăreț a învățat o melodie de la tatăl lui sau de la bunicul – fost cioban pe munte ori lăutar. Respectând firul cântecului bătrânesc și l-a însușit în amănunt până când a devenit al său. Sunt preluări care se înșiră secole la rând, fără să se schimbe elementele esențiale ale structurilor morfologice specifice fiecărui *grai* muzical. Acestea nu dispar decât odată cu vatra strămoșească. Din când în când, un artist de excepție transfigurează cu talentul său o variantă de *Ciobănaș*, de *Bătută*, de *Arcan* ori de *Horă*. Înfloriturile adăugate de cavalul sau de vioara lui dau un farmec nou melodiei și atunci aceasta păstrează, măcar pentru un timp, numele celui care a înfrumusețat-o: *a lui Năstasă*, *a lui Angheluță*, *a lui Grigori Vindireu* ș.a.” (p. 375).

Vorbind de motive dendrolatrice în lirica eminesciană, autoarea le încadrează într-un cult străvechi, cu reminiscențe în zona Iașilor, unde e atestată credința în pădurea vorbitoare: „Cultul dendrolatric a cunoscut o largă răspândire la daci și o parte din credințele străvechi se mai păstrează și astăzi. Bătrânii țărani sunt convinși că pădurea vorbește uneori. În zona Iașilor se spune că acest lucru se întâmplă o singură dată pe an, când se face „soborul pomilor”, și atunci o înțeleg numai oamenii trecuți de o sută de ani. Tot în acest ținut vom întâlni o ipostază arhaică a respectivei credințe: «Pădurea vorbește, cere de la Dumnezeu un cap de om. Ș-alegi iè omu și omu aceala moare»” (p. 368).

În civilizația rurală tradițională, ceramicii, arată în alt text Silvia Ciubotaru, îi reveneau funcții speciale de-a lungul vieții oamenilor, printre care și cea de a stimula vorbirea și cântatul: „Recipiente speciale

însoțesc cele mai importante evenimente ale vieții omului, de la primul scăldat al noului-născut în apă încălzită în vas curat, care sună bine (ca pruncul să capete glas frumos) până la înmormântare, când se sparge o oală, odată cu sfârșitul unui destin, odată cu necazul abătut asupra acelei case” (p. 392).

Doă textele personale în ecou punctează secțiunea de care vorbim. Unul, scris cu durere de Ion H. Ciubotaru, se intitulează *A fost dărâmată casa profesorului Caraman!* Citez un pasaj: „Imobilul dăinuia aici [pe strada Fundacul Codrescu, în apropierea Institutului de Filologie Română «A. Philippide»] și ar mai fi durat încă mult, dacă înși insensibili la valorile trecutului nu ar fi decis ștergerea lui de pe suprafața pământului. A supraviețuit mai multor cutremure, a scăpat neafectat și din bombardamentele celui de-al Doilea Război Mondial, dar nu a rezistat în fața trufiei celor din urmă proprietari, descendenți mai îndepărtați ai savantului, care doresc să ridice în loc o construcție «mult mai luminoasă și mult mai frumoasă». Noul edificiu va strivi astfel, sub temelie, amintirea vechii zidiri încărcate de istorie. De dincolo de moarte, profesorul Caraman se mai jertfește o dată” (p. 417).

Sub „temelia unui șir de blocuri” a dispărut la Botoșani și casa străbunicului Silviei Ciubotaru, Haralamb Enescu, rudă cu compozitorul George Enescu. Evocând viața cartierului suprimat în *Era odată la Botoșani*, S. C. scrie, între altele: „Este fascinantă mixtura realizată în viața de toate zilele între respectarea obiceiurilor calendaristice rurale, cu brazdele verzi, cu crengi de salcie, puse pe stâlpii porții la Sfântul Gheorghe, cu ramurile de tei suspendate deasupra ușii la Duminica Mare (Rusalii) și cojile de ouă pascale, aruncate pe apă pentru Blajini și «ritualurile citadine»: plimbarea pe Bulevard (Strada Mare) duminica, după slujba de la biserică, vizitarea cofetăriilor și a magazinelor de coloniale ori frecventarea Grădinii Belvedere (Mihai Eminescu de mai târziu) nu atât pentru deliciale culinare (mititei și grătar asortat), cât pentru a asculta fanfara din chioșc (ca într-o foarte cunoscută romanță interpretată de Ioana Radu) și a vedea ce mai poartă persoanele distinse din urbe” (p. 443).

Secțiunile *Interviuri* și *Recenzii* sunt dominate de dialogurile și dezbaterile pe care le-a provocat publicarea de către Ion H. Ciubotaru a trilogiei *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*. Volumelor trilogiei le sunt consacrate cinci interviuri luate lui Ion H. Ciubotaru și 18 recenzii. Elaborată sub egida Departamentului Cercetării Științifice al Episcopiei Romano-Catolice a Iașilor, la inițiativa episcopului Petru Gherghel, lucrarea se întemeiază pe cercetarea timp de trei ani a peste

150 sate cu populație catolică din județele Bacău, Neamț și Iași, urmată de șapte ani consacrați redactării și publicării succesive la Editura „Presa Bună” din Iași a volumelor I (1998), II (2002) și III (2005). Caracterul exhaustiv al rețelei de puncte cercetate e dublat de caracterul exhaustiv al abordării culturii populare a catolicilor din Moldova.

În primul volum, Ion H. Ciubotaru examinează arhitectura tradițională, textilele de interior și portul popular de sărbătoare. Volumul al doilea e consacrat obiceiurilor calendaristice, riturilor de trecere și practicilor cu implicații magice. Ambele volume beneficiază de fotografii excepționale datorate inginerului Cristian Lisacovschi. În volumul III este examinat și exemplificat (prin nu mai puțin de 600 p.) folclorul literar și muzical al catolicilor moldoveni, Ion H. Ciubotaru asociindu-și-l pe muzicologul Florin Bucescu pentru selectarea, transcrierea și documentarea pieselor muzicale.

Interviurile și recenziile sunt unanime în a puncta câteva aspecte esențiale pe care le amintesc rapid. Cercetarea lui Ion H. Ciubotaru nu poate fi separată de dezbaterile privindu-i pe ceangăii din Moldova, prezentați tendențios de unii specialiști maghiari ca grup etnic distinct, și, pornind de aici, ca grup maghiar extins la totalitatea catolicilor moldoveni sau făcând obiectul unor plângeri maghiare la Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, în urma cărora a fost formulată Recomandarea 1521 de a se asigura învățământ și serviciu religios în limba maghiară în satele ceangăiești.

Conform recensământului populației din România din 2002, s-au declarat ceangăi 1370 de persoane din totalul de 265.000 reprezentat de catolicii Diecezei de Iași. Convorbirile de teren ilustrează faptul că termenul *ceangău*, departe de a fi admis ca etnonim, este perceput de informatori ca ofensator, date fiind unele din accepțiunile lui de bază, care oscilează între „amestecat, corcit” și „meseriaș, calfă ambulantă, vagabond, hoinar”, având conotații peiorative. Nu trebuie uitat de altfel că exonimul *csángó-magyar* a fost pus în circulație în jurul anului 1780 de preotul secuiei Péter Zöld.

Studiind ansamblul minorității catolice din Moldova, Ion H. Ciubotaru ajunge la următoarele concluzii: (a) majoritatea populației catolice din Moldova e formată din români; (b) satele în care se vorbește, pe lângă română, și graiul ceangăiesc reprezintă aproximativ 10-15 % din ansamblul ei; (c) „documentele etnologice atestă, fără echivoc, faptul că atât ceangăii, cât și marea masă a celorlalți catolici din Moldova, sunt fii legitimi ai neamului românesc” (p. 180);

(d) patrimoniul etnocultural al catolicilor din Moldova surprinde prin diversitate și bogăție; (e) pe plan etnografic, așezarea caselor, legendele despre jertfa zidirii, textilele de interior și dispunerea lor, portul popular le probează autohtonitatea; (f) obiceiurile lor familiale și calendaristice sunt „componente importante ale întregii culturi populare românești”; pentru a da doar câteva din multele exemple, în nunta tradițională se regăsesc secvențe rituale arhaice, cum ar fi „organizarea petrecerii nupțiale în două locuri, masa de primire (primiție) pusă sub semnul magiei darului, simbolistica obiectelor rituale”, atribuțiile diferențiate ale *nunilor* și *nașilor*, „importanța familiei socrilor mari (*cuscri*) în raport cu cea a socrilor mici (*pochinzeri*)” (p. 175), rolul important jucat de *druște* și *chemători* etc., iar obiceiurile funebre includ *pomana apei*, *cupolele* din crengi înverzite sau ramuri împodobite cu flori ridicate pe sicriele și mormintele tinerilor nelumiți, semnele distinctive, numite *mesișoare*, pentru crucile femeilor și bărbaților etc. (g) dincolo de meritul ei monografic de excepție, pentru care lucrarea a primit un premiu prestigios în Italia, Ion H. Ciubotaru demonstrează că putem opera cu un ansamblu de trăsături etnoculturale distinctive care să ne orienteze în operația de descifrare a identității unei comunități, atunci când ea este pusă sub semnul întrebării.

De recenzii se bucură și volumele, tipărite la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, *Nunta în Moldova* (2000), *Folclorul medical din Moldova. Tipologie și corpus de texte* (2005) și *Obiceiuri nupțiale din Moldova. Tipologie și corpus de texte* (2009) ale Silviei Ciubotaru (5 recenzii) sau monografia *Petru Caraman. Destinul cărturarului* (2008) datorată lui Ion H. Ciubotaru (6 recenzii).

Secțiunea *Comemorări* încheie rotund volumul. Cele 5 texte care o compun i se datorează lui Ion H. Ciubotaru. E comemorat Ion Diaconu, olar de seamă de la Tansa care răspunsese cândva, memorabil, întrebării „Care vase vă sunt mai dragi?” a lui I. H. C.: „Tăti. Pi tăti li fac cu inimî bunî. Cel mai drag ni-i cân li văd gata. Cân ma duc pin sat ori pin alti părș î văd oali de-a meli, mă uit așa cum m-aș întâlni c-on copchil” (p. 499).

Provenind dintr-o veche familie de olari, meșterul Toader Nica din Deleni ne rămâne în minte printr-un portret creionat cu afecțiune de etnolog: „De câte ori venea la Iași, avea locul său rezervat, undeva la intrarea în târg. Era mândru că păstra acest loc. Nu o dată însă, vizitatorii grăbiți sau mai puțin avizați treceau pe lângă oalele lui fără să le observe. Din când în când așeza un vas pe palmă și bătea în el ca într-un clopot

măiestru lucrat: «Luați pintru sarmali!» Alteori, când vreun cumpărător ieșea din târg purtând în brațe un vas imens, ce contrasta violent cu ceramica tradițională, bătrânul olar întreba mucalit: «Aista la ci-i bun?»» (p. 501).

Evocarea lui Castan Jenică accentuează reluarea de către meșter a unui meșteșug și mod de a privi la lume care păruseră abolite: „Castan Jenică s-a așezat la roata olarului atunci când, în Dumeștii Vasluiului, acest străvechi meșteșug abia mai pâlpaia. El are meritul de a fi rechemat din amintirea bătrânilor motivele țărănești ale perceperii universului: *meandrul, călița ocolită cu sori, creanga brădușului, aripa hultanului, pana, ochiul de iepure, șarpele, degetuțele, florile câmpului* etc.” (p. 507).

Textul dedicat lui Victor Vișoreanu din Horezul Vâlcei debutează printr-un oftat: „Numele lui Victor Vișoreanu, intrat încă de mult în galeria celor mai talentați olari din țară, stă scris acum cu litere de «mintă neagră» pe frontispiciul meșterilor plecați pe drumul fără întoarcere. Se duc olarii...” (p. 505).

*

Cartea Silviei Ciubotaru și a lui Ion H. Ciubotaru este o carte frumoasă, gravă, animată de dragostea pentru cultura românească și de pasiunea cercetătorilor, vorbind despre coacerea înceată a reușitelor adevărate.

Sanda GOLOPENȚIA

Silvia CIUBOTARU, Ion H. CIUBOTARU, *Vitralii. Pagini etnoculturale din presa anilor 1992-2012.* Procesate, adunate și ordonate de Codrin Ciubotaru și Ionuț Ciubotaru, Iași, Editura „Presa Bună”, 2015, 514 p.

Activitatea științifică a etnologilor Silvia Ciubotaru și Ion H. Ciubotaru este bine cunoscută mediului academic românesc și internațional, în special datorită fondării și valorificării *Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei* (AFMB) de la Iași. În plus, aceste nume sunt notorii pentru clarificările aduse unor subiecte deosebit de complexe (identitatea culturală a catolicilor din Moldova, geneza și simbolistica ouălor de Paști, riturile nupțiale și funebre, folclorul

medical, țeșăturile populare), dar și pentru restituirile migăloase ale operei savantului Petru Caraman, toate aceste demersuri culturale dovedind o prolificitate rară.

Specialiștii și publicul larg nu au avut însă prea des ocazia să citească multitudinea de articole de popularizare a informațiilor etnologice semnate de cei doi cunoscuți cercetători ieșeni. Acest fapt se datorează răspândirii lor în numeroase publicații din țară, aparițiilor lipsite de periodicitate și, în câteva cazuri, pseudonimelor folosite de profesorul Ion H. Ciubotaru.

Volumul *Vitralii* este, așadar, unul aparte între numeroasele cărți semnate sau îngrijite de cei doi specialiști ieșeni. El conține articole, interviuri, comentarii și portrete aniversare ori comemorative, publicate între anii 1992 și 2012. Periodicele care le-au găzduit au avut o apariție cotidiană, săptămânală sau lunară, în Iași („Monitorul”, „Evenimentul”, „Ziarul de Iași”, „Opinia”, „Cronica”, „Revista română”, „Convorbiri literare”, „Ziua”), la Bacău („Ateneu”), Botoșani („Caiete botoșănene”, „Luceafărul”), Cluj Napoca („Cetatea culturală”, „Steaua”), Drobeta Turnu-Severin („Răstimp”), Sighetul Marmației („Dor”), București („Adevărul”, „Adevărul literar și artistic”, „Datini”, „Formula AS”, „Revista programelor de radio”, „România literară”) și Chișinău („Buletin Științific”). Răspândirea geografică a contribuțiilor indică recunoașterea științifică și fervoarea cu care cei doi etnologi au făcut din cultura tradițională o misiune educativă și un model spiritual.

O serie de reviste ieșene, din care au fost selectate pentru publicarea în acest volum interviuri, note etnologice și scrieri cu caracter omagial, au avut o factură distinctă. Devenit director al Centrului Județean pentru Creație Populară Iași, în anul 1991, Ion H. Ciubotaru a editat câteva reviste de cultură populară cu ocazia festivalurilor folclorice și a târgurilor meșteșugărești pe care le organiza. Realitatea etno-folclorică era, așadar, decodată pentru cei interesați în cele mai expresive moduri.

Lămuriri științifice, alături de schițe ilustrative, interviuri, fotografii și picturi, creau contextul necesar pentru înțelegerea fenomenului cultural de către orice spectator. Revista „Rapsozii” a apărut o dată cu Festivalul „Rapsozii Moldovei”, „Strunga” împreună cu Festivalul de cântece și jocuri populare tradiționale „Trandafir de la Moldova”, revista „Olarii” însoțea binecunoscutul Târg național de ceramică tradițională „Cucuteni – 5000”, iar „Datini” s-a tipărit cu

prilejul Festivalului folcloric „Datini și obiceiuri de iarnă”. Materialele cuprinse în aceste publicații vremelnice au un caracter instructiv ridicat și oferă numeroase informații inedite.

Miriada *vitraliilor* capătă un caracter inedit din adaptarea scriiturii la un receptor general. Autorii depășesc delimitarea dată de un pupitru virtual al vorbitorilor specialiști și vin mai aproape de publicul larg printr-un stil expresiv, chiar poetic adeseori. Informația etnologică este condensată și explicată în cel mai accesibil mod. Recursul la bibliografie este redus, iar citatele care apar aparțin, pe de o parte, literaturii de specialitate, iar pe de altă parte, unor creații culte semnate de Mihai Eminescu, Lucian Blaga, Vasile Voiculescu, Nichita Stănescu ș.a. Continuitatea dintre elementele folclorice și opera unor creatori de primă însemnătate pentru istoria literaturii românești aruncă o lumină asupra altor piese de mozaic, depozitate în memoria culturală a înconștientului colectiv.

Prima secțiune a volumului, dedicată sărbătorilor calendaristice, are o structură ce respectă organizarea arhaică a timpului. Sărbătoarea Sfântului Andrei marca începutul de an și cartea se deschide cu acest timp festiv, pentru a avea un ultim reper calendaristic în Filipii de toamnă (între 10 și 21 noiembrie). Potrivit gândirii magice, Noul An trebuie să înceapă sub semnul unor „practici de prevenire și apărare” (p. 9), iar Silvia Ciubotaru le detailează, în primele două articole al cărții, pe cele ce continuă să fie active de Sfântul Andrei.

Publicate la distanță de șapte ani, informațiile despre ziua de 30 noiembrie dezvăluie aspecte diferite, ce completează un profil temporal complex. Explicațiile religioase creștine sunt prezentate în raport de complementaritate cu percepția populară a sărbătorii, iar datele bibliografice din prima jumătate a secolului trecut capătă vitalitate prin alăturarea lor cu practici și credințe active, cuprinse în AFMB. Cercetătoarea ieșeană investighează într-o manieră captivantă filiația sfântului creștin cu o divinitate likantropică de origini dacice, furnizând inclusiv argumente etimologice. Cântecul funerare în care apare lupul și superstițiile frecvente legate de această fiară întregesc demonstrația etnologică. „Rudimentele” practicii de descolindare (flăcăii furau din gospodării melița, poarta, plugul ș.a.), identificate în unele sate din Moldova, sunt atribuite finalului de an, când haosul atacă universul. Descolindatul de Crăciun are o funcție diferită, „de pedeapsă pentru nerespectarea datinii colindatului și, implicit, a mesagerilor săi, colindătorii” (p. 14).

Ceea ce deosebește aceste articole dedicate sărbătorilor din calendar de alte demersuri similare este capacitatea de a filtra o vastitate de informații despre cultura populară românească și de a le pune în relație cu elemente de spiritualitate internațională. Însemnătatea Sfântului Nicolae în panteonul autohton este evidențiată, de exemplu, cu ajutorul colindelor profane și al bocetelor, iar sărbătoarea Ignatului devine parte integrantă dintr-un cult solar ale cărui materializări îi cuprind pe Osiris la egipteni, Demeter și Persephona la greci sau pe Attys la frigieni. Simbolistica agrară a porcului unește toate aceste reprezentări divine, potrivit Silviei Ciubotaru, care își susține excursul comparativist inclusiv cu informații despre practici populare din ținuturile scandinave și din Bavaria.

Patru articole publicate de-a lungul a șase ani urmăresc implicațiile simbolice ale perioadei dintre Crăciun și Bobotează. Autorii împart acest timp sacru în două etape: primele șase zile stau sub semnul sfârșitului, când predomină „ceremoniile de tip carnavalesc, focurile solstițiale, măștile animaliere și umane, vrăjile și divinațiile” (p. 21), în timp ce intervalul dintre Anul Nou și Bobotează este marcat de purificarea spațiului și de valoarea augurală a oricărei acțiuni.

Textele poetice intonate la Crăciun conțin indicii despre contextul mitic al trecerii dintre ani, iar Silvia Ciubotaru le decriptează mesajul prin valorificarea unui număr mare de colinde din corpusuri a căror vechime variază între aproape un secol jumătate și contemporaneitate. În literatura de specialitate din întreaga lume textele literare (poveștile, legendele, cântecele lirice etc.) au încetat să mai fie privite exclusiv ca realizări artistice și au devenit obiectul unei arheologii culturale.

Perioada Sărbătorilor de iarnă ar putea constitui un subcapitol în volum, dat fiind faptul că încă cinci articole sunt destinate acestui ansamblu de datini și credințe. *Mâinile de aur ale Crăciunesei* – model arhetipal al moașei empirice –, sărbătoarea de Sfântul Vasile, jocurile cu măști și complexul de credințe ce au în centru Boboteaza conturează în mod unitar o etapă critică a duratei pe care o parcurge omenirea, după cum o arată și alte practici similare din lume, invocate în acest context.

O altă micro-secțiune posibilă este cea referitoare la practica *Mărțișorului*: patru articole redactate între anii 1994 și 2001 explică funcția profilactică și de *omen* (p. 62) a firelor alb-roșii. Puterea pe care o posedă această amuletă este recunoscută, potrivit celor doi etnologi, de românii din stânga și dreapta Prutului, dar și de greci,

albanezi, aromâni, macedoneni, sârbi. Ea s-ar datora culorii roșii, firelor răsucite (despre care Petru Caraman consideră că figurează doi șerpi răsuciți unul în jurul celuilalt), nodurilor și metalelor prețioase, cu rol apotropaic.

Chiar dacă nu sunt grupate împreună, fiind despărțite de orânduiala din calendar, articolele ce investighează „trimorfismul în constituirea calendarului folcloric” (p. 102) recompun în „vitrării” portretele divinităților ce o însoțesc pe Sfânta Marina, pe Sfântul Ilie, precum și suita *Filipilor de toamnă*. Triada se reflectă în numărul de zile „păzite” ce sunt patronate de tot atâtea figuri sacralizate și în sistemul ternar uranic fulger – tunet – foc ceresc (p. 103), pe care îl reprezintă Sfântul Ilie și companionii săi. De altfel, capacitatea autorilor de a sintetiza și de a descoperi tipare ale mentalului popular transformă orice articol din volum într-un reper teoretic.

O sărbătoare aproape necunoscută astăzi este *Mâneacătoarea*, pe care Ion H. Ciubotaru o așază în sfera simbolică a triplei Hekate și a zeiței Pales de la greci. Ajunul sărbătorii de Sfântul Gheorghe constituia un moment sacru în sine, tutelat de o „divinitate agro-pastorală deosebit de importantă” (p. 79). Numele ei vine de la verbul „a mâneca” < lat. *manicare*, „a se deștepta foarte devreme”. Teama de pierderea *manei* câmpurilor și a vitelor domină ziua de *Mâneacătoare*, ceea ce impune practici apotropaice și de securizare magică. Abordări surprinzătoare primesc și teme precum *Sfântul Valentin*, *Ziua păcălelilor* sau *Armindenul*, care sunt scuturate de zgura modernă și integrate în mitologia universală.

Nu doar date etnoculturale înregistrate în AFMB conferă dinamism articolelor, ci și ilustrații cu o deosebită valoare documentară. Fotografii ale unor măști rituale de Anul Nou, ale alaiurilor de colindători, o cruce de mormânt, din lemn, cu motive solare și o fotografie din anul 1977 în care Ion H. Ciubotaru apare lângă unul dintre subiecții săi excepționali, Aglaia Baimacean, îmbogățesc în plan vizual percepția cititorilor. De altfel, fiecare material din volum este însoțit de cel puțin o imagine grăitoare, în condiții grafice ireproșabile. Tablourile de artă naivă adaugă candoare paginilor și transformă acest volum de publicistică într-un veritabil manual de inițiere în lumea tradițională românească.

Interviurile cuprinse în cea de-a doua parte a cărții se deschid reverențios față de virtuozitatea populară, cu o discuție al cărei subiect este Aglaia Baimacean. Trezorier al unui repertoriu vast de cântece,

locuitoarea satului sucevean Straja a îmbogățit numeroase antologii și corpusurile de texte publicate în cadrul AFMB, începând cu anul 1979. Răspunsurile la interviu sunt preponderent fragmente din cântece, ceea ce sugerează că Aglaia Baimacean a fost un rapsod autentic, care a făcut un mod de viață din percepția artistică.

Jumătate din restul interviurilor din volum îl dezvăluie pe profesorul Ion H. Ciubotaru în postura de inițiator fervent al unor proiecte ample: *Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei, Caietele Arhivei de Folclor, Tezaurul etno-folcloric din Moldova*. Crezul științific declarat indică o abordare ce nu stă la îndemâna oricui, fiindcă relațiile ce se stabilesc în interiorul culturii populare „nu pot fi înțelese așa cum se cuvine decât la nivelul sintezei. Luate separat, faptele sunt mai puțin concludente; ele pierd din amplitudine și profunzime” (p. 136).

Acest tip de investigație științifică, proprie ambilor autori ai volumului, a fost înrâurit de savantul Petru Caraman, a cărui figură tutelară este, de altfel, evocată de Ion H. Ciubotaru în interviul acordat cu ocazia publicării volumului *Descolindatul în orientul și sud-estul Europei*. În toate operele puse în circulație prin truda editorială a celor doi etnologi ieșeni, Petru Caraman și-a condus cercetările cu o proiecție „într-un larg context european și chiar universal” (p. 144). Recunoaștem în acest citat contextualizarea culturală extensivă ce se regăsește în cărțile și studiile semnate de autorii volumului de față.

Alte cinci interviuri au fost prilejuite de apariția succesivă a celor trei volume privitoare la *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*. De altfel, parcursul acestui demers amplu poate fi urmărit în *Vitralii* încă din etapa în care anchetele de teren se aflau în faze incipiente (într-un articol despre satul Cleja, publicat în anul 1995), apoi pe când erau în curs de finalizare. Ion H. Ciubotaru își exprima în anul 1997 dorința ca cercetările sale să ajute „la o mai justă înțelegere a istoriei destul de complexe” a catolicilor din Moldova. După fiecare volum publicat s-a produs un impact științific ale cărui unde succesive sunt reperabile în antologia de față, ca într-un adevărat dosar de presă, atât în interviurile date de autor, cât și în cronicile elogioase.

Participarea la Seminarul internațional „Originea, limba și cultura ceangăilor” (2002) și primirea Premiului internațional pentru studii demoetnoantropologice „Giuseppe Pitre – Salvatore S. Marino” (2007) au reprezentat momentele culminante ale investigației socio-folclorice desfășurate de cercetătorul ieșean. Valoarea identitară a profilului cultural românesc, documentat cu acribie de Ion H. Ciubotaru în

comunitățile catolice, face ca această cercetare să depășească granițele etnologiei și să aibă importante implicații politice.

Semnatarii recenziilor, printre care se numără filologi renumiți (Ion Taloș, Alexandru Zub, Antoaneta Olteanu, Iordan Datcu, Livia Cotorcea, Antonio Patraș și mulți alții), au avut în atenție și alte lucrări publicate de profesorul Ion H. Ciubotaru (*Petru Caraman: destinul cărturarului, Folclor muzical din ținutul Neamțului*) și de Silvia Ciubotaru (*Folclorul medical din Moldova. Tipologie și corpus de texte, Obiceiuri nupțiale din Moldova. Tipologie și corpus de texte*).

Importanța majoră a contribuțiilor aduse temelor, stilul științific persuasiv și seducător deopotrivă au fost discutate pe larg de către specialiști aici și, cazul profesorului Ion H. Ciubotaru, în secțiunea destinată aniversărilor. Recunoașterea științifică este însoțită de adevărate sinteze ale activității de cercetare desfășurate de-a lungul deceniilor.

Asemenea firelor de urzeală ce țin laolaltă țesătura, temele esențiale care i-au preocupat pe autori traversează paginile cărții. Pictura naivă este adusă în atenția publicului cu numeroase date istorice și cronici atente într-un interviu, dar și în alte cinci articole. Specificul fiecărui creator ingenuu este identificat cu ochiul unui specialist în arte plastice și cu o vibrație afectivă ce ajunge până la cititor. Precizia științifică a descrierilor cu puternică valoare didactică este prețioasă atunci când tema articolelor este meșteșugul olăritului.

Pe acestea le găsim în prezentarea centrelor de ceramică populară din Moldova (din care mai există în prezent doar trei: Schitul Stavnic, Braniștea și Marginea), în portretele genealogice ale meșterilor din familiile Colibaba și Sitar și în alte trei articole din secțiunea de *Note și comentarii*. Evocările renumiților olari Ion Diaconu, Toader Nica, Victor Vișoreanu și Castan Jenică oferă șansa rară de a descoperi creatorii din spatele iscusitelor piese de ceramică.

Statutul lor de anonim este cu atât mai nedrept, cu cât această îndeletnicire milenară presupune o trudă peste măsură. Fragmentul de interviu cu Ion Diaconu creează aceeași emoție precum discuția cu Aglaia Baimacean, grație transcrierii fidele, sub-dialectale (oalele „sî jumulțuiesc, apu-aiestea sî-nchistresc” – p. 499) și pasiunii care radiază din răspunsuri. Întrebările adresate pot deveni cu ușurință un chestionar specializat pentru arta olăritului; în interviul publicat, regretatul olar a oferit o mulțime de informații despre tehnica și terminologia meșteșugului său.

Încadrarea tematică a lucrărilor publicate a început încă din anul 1992, în „trei caiete mari” (p. 5), prin grija lui Ionuț Ciubotaru, fiul cel mic al etnologilor. Alături de fratele său, cunoscutul traducător Codrin Ciubotaru, mezinul pregătea un volum care să conțină atât contribuțiile etnologice din cotidienele ale părinților, cât și materialele care s-au redactat despre aceștia. Dorința fiilor s-a îndeplinit abia acum, trei ani după plecarea lor fără vreme dincolo, în „valea” din cântecelele ritual-ceremoniale, unde „Este-o casă mare./ Cu ferești la soare./ Ușa-n drumul mare./ Strașina rotată./ Strânge lumea toată”.

Vitaliile lasă, așadar, să intre lumina înnobilită de culori calde deopotrivă în edificiul științific clădit de două vieți devotate folclorului românesc și în forul intim, al familiei solidare.

Adina HULUBAȘ

Eliana POPEȚI, Miliana Radmila RADAN-USCATU, *Pe sub drumu-al mare. Locuri și povești din Banat/Pored velikog puta. Mesta i priče iz Banata*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2015, 100 p.

O privire focalizată asupra copertei volumului *Pe sub drumu-al mare. Locuri și povești din Banat*, apărut, în martie 2015, la Editura Universității de Vest din Timișoara, îl plasează într-o zonă a receptării orientată de cel puțin două dimensiuni.

Mai întâi, cunoscând preocupările științifice ale Elianei Popeți și ale Miliane Radmila Radan-Uscatu ori chiar numai zăbovind asupra titlului – acesta, alcătuit din două segmente și traducând registre diferite ale limbii, pare a da cuvântul, concomitent, subiecților cercetării, dar și cercetătorului –, cititorii se vor aștepta, cel mai probabil, să deschidă o colecție de legende toponimice.

În al doilea rând, dacă privirea le este atrasă de siglele instituționale reproduse pe copertă, cititorii vor intui că deschid un

produs al proiectului cu titlul „Living Heritage – an unlimited resource for tourism development” (MIS ETC Code 1324), derulat în cadrul Programului de Cooperare Transfrontalieră România – Serbia, finanțat de Uniunea Europeană prin Instrumentul Pre-Aderare (IPA) și cofinanțat de statele partenere. La o căutare simplă pe internet, poți afla – de exemplu, de pe pagina sa de facebook – că proiectul a fost implementat de o echipă, condusă de Otilia Hedeșan, de la Universitatea de Vest din Timișoara, în parteneriat cu Camera de Comerț, Industrie și Agricultură a Județului Timiș, cu Institutul Intercultural Timișoara și Primăria Kikinda.

Poți afla, totodată, că, pentru atingerea obiectivului proiectului, formulat în termeni de valorizare a patrimoniului cultural, natural și dezvoltare durabilă prin turism, opt cercetători și treizeci și trei de studenți din cadrul Secției de Studii Culturale de la Facultatea de Litere, Istorie și Teologie din Timișoara au desfășurat, în perioada 19 mai-27 iunie 2014, cercetări de teren în șapte areale ale Banatului istoric, configurate în jurul localităților Făget și Herneacova din județul Timiș, Caransebeș și Herculane din județul Caraș-Severin, Dubova din județul Mehedinți, respectiv Kikinda și Uzdin din Serbia, unde au fost intervievate 172 de persoane și au fost realizate 23.504 fotografii.

Nu în ultimul rând, în ceea ce privește rezultatele proiectului, categoria „cărți produse în proiect” numără, alături de volumul Elianei Popeți și al Miliane Radmila Radan-Uscatu, altele două: *Luai Uzdinu de-amăruntul. Amintirile unei povestitoare prodigioase: Mărioara Sârbu*, semnat de Otilia Hedeșan, și *Pocărăi și meșpauri: dulciuri din Banat*, semnat de Nicoleta Mușat și Andreea Lișiță.

În logica descrisă de cele două dimensiuni amintite, *Pe sub drumu-al mare...* e, înainte de toate, un exemplu al modului în care uzanțele disciplinelor etnologice în producerea și publicarea textului, la întoarcerea din teren, pot fi armonizate cu clauzele contractului de finanțare a cercetării, respectiv traduse în ceea ce argoul managementului de proiect numește „indicator de rezultat”. Soluția adoptată de autoare, extrem de reușită din punctul nostru de vedere, este de a oferi spre lectură o carte care „pune împreună poze, povești, lucruri pe care orice turist le caută, dacă nu într-un ghid propriu-zis, cel puțin în mediul virtual, atunci când intenționează să facă o călătorie într-un loc necunoscut” (p. 12), carte al cărei conținut îi este prezentat cititorului și în limba sârbă, traducerea fiind asigurată de Miliana Radmila Radan-Uscatu, respectiv de Eufrozina Greoneanț, pentru paginile care prefațează lucrarea.

Între o Prefață, în care Eliana Popeti face explicite sursele volumului, modalitățile de structurare și mizele acestuia (p. 7-12), și un Colofon, care precizează numele studenților care au realizat fotografiile și interviurile din care au fost decupate fragmentele reproduse în volum, precum și numele traducătoarei și al persoanelor care au contribuit la buna desfășurare a cercetărilor (p. 99-100), conținutul volumului *Pe sub drumu-al mare...* este divizat în două părți mari: „Ce spun oamenii?” și, respectiv, „Ce spun scriitorii?”

Prima parte – „Ce spun oamenii?” – transcrie, între paginile 13 și 36, decupaje din interviurile produse în arealele cercetate, în cadrul proiectului mai sus-menționat, pe subiectul spațiilor valorizate comunitar, a locurilor despre care se povestește sau, în cuvintele Elianei Popeti, „o tematică a povestitului oral care oglindește felul în care o comunitate vorbește despre teritoriul în care trăiește” (p. 10). Este vorba despre douăzeci și opt de asemenea povestiri, diferite din punct de vedere al structurării narative, al strategiilor de creare a efectului de veridicitate și verosimilitate angrenate de povestitor și, deci, implicit, a posibilității de încadrare generică a acestora.

Astfel, livrate cercetătorului și, apoi, prin textualizare, nouă, cititorilor, în tiparele legendelor toponimice, etiologice și etnonimice, ale povestirilor cu substrat mitic, ale povestirilor autoreferențiale și ale credințelor difuze, narațiunile din prima parte a volumului se construiesc, mai întâi, în jurul unor spații sacre prin destinația lor (Mănăstirea de la Piatra Scrisă, bisericile din cartierul Mužlja, din Eșelnița și Ogradena, Crucea din apele Dunării de la Dubova), dar și în jurul unor spații consacrate în percepția comunitară (izvorul de la Piatra Scrisă – Armeniș, Fântâna lui Dronea – Uzdin, Vodițe) sau exclusiv în percepția subiectivă a povestitorului, ca în amintirile lui Hegedüs Smarandache, de 72 de ani, din Timișoara: „Jucam fotbal în spatele catedralei... [...] Era o încântare! Vasăzică, de-aicea, de la punctul care traversează spre catedrală, traversează tramvaiul până la podul celălalt, *una și una a fost cu raiul*” (subl. noastră).

Găsim, tot în această secțiune, narațiuni construite în jurul a ceea ce am putea numi patrimoniu natural: Cazanele Dunării, peșterile Luncanii de Sus și Veterani, văile din Turnu Ruieni, Dunele Deliblații sau Urma de bou de la Armeniș. O categorie aparte o prezintă povestirile autoreferențiale, cu ton nostalgic, despre drumurile în insula Ada Kaleh, prezentată ca un soi de paradis al cofetarilor, unde te duceai să te înfrupti cu rahat, prăjitură cu dragavei și macriș, cremă de griș, curmale și înghețată.

Cititorul obișnuit cu repertoriile folclorice clasice va savura, cu siguranță, *Legenda lui Iovan Iorgovan* (povestită de Ion Drăguța, de 81 ani, din Dobova), povestirea *Despre haiducul Mantu din Bolvașnița* (relatăată, cu atâta grijă pentru menționarea celor de la care ar fi aflat fiecare din episoadele înlănțuite, de către Ianăș Turnea, de 76 ani, din Bolvașnița) și *Teregovenilor li se spune lunatici...*, în care povestitorul dezvoltă un motiv de largă răspândire în snoavele despre prostia omenească (indexat în *Motif-index of Folk-literature*, alcătuit de Stith Thompson, la poziția J. 1791 – *Reflection in water thought to be the original of the thing reflected*, sub-motivele J. 1791.1-3 fiind construite tocmai pe tema confuziei imaginii reflectate în apă a lunii cu astrul în sine): „Așa era un obicei la noi. Îs vechi treburile astea. Or stat acolo la o baltă mare și or văzut luna în baltă, știi, cum se vede noaptea. Și-atunci or făcut din lemn, or tăiat lemnul așa și cu cârlige așa... Or băgat tot acolo ca să prindă luna...! Așa or știut ei! Cum or tras acolo, când... Or căzut așa, pe spate... Oh, că luna-i sus! Cică: «O vezi mă, c-am scos-o...?»”

Partea a doua – intitulată „Ce spun scriitorii?” – se dorește o completare a celei dintâi, „prin inserarea unor referințe despre spații care n-au făcut parte din investigația de teren”, oferite cititorului sub forma unor „fragmente din literatura din și despre Banat” (p. 10). Notele bibliografice de la finalul fiecăruia dintre acestea ne indică faptul că atributul de „scriitor”, folosit în întrebarea care figurează ca titlu al celei de-a doua secțiuni, funcționează, pentru Eliana Popeți și Miliana Radmila Radan-Uscatu, oarecum metonimic, ca un soi de etichetă pentru tot ceea ce ar însemna „scrieri” produse cu o anumită intenționalitate auctorială, spre deosebire de narațiunile primei părți, decupate din înregistrări orale produse într-un anumit context conversațional propriu cercetării de teren și, apoi, transcrise.

Astfel, din cele 49 de povestiri ale acestei a doua secțiuni, cele mai numeroase sunt selectate din proza unor scriitori, cărora li se dă cuvântul în următoarea ordine: Mircea Nedelciu, Adriana Babeți, Mircea Mihăieș, Herta Müller, Dan Negrescu, Ștefan Ehling, Viorel Marineasa, Virgil Birou, Livius Ciocârlie, Miološ Crnjanski, Cătălin Dorian Florescu, Daniel Vighi, Sorin Titel și Radu Pavel Gheo. Mai puțin cunoscuți sau deținători de Nobel – cum e cazul Hertei Müller, autori de romane, povestiri, memorialistică sau de opere dificil de încadrat într-una singură din aceste categorii clasice, aparținând mai multor generații literare și practicând stiluri de scriitură diferite, aceștia au în comun calitatea de a fi bănățeni și de a aborda, în proza lor, teme bănățene.

Folosindu-și sensibilitatea de tânără scriitoare, dublată de atenția trează și, deopotrivă, distrată, a etnologului de teren, Eliana Popeți alege ca, din aceste teme bănățene, trecute prin filtrul subiectivității prozatorilor mai sus menționați, să-i propună cititorului unele precum: Timișoara – „o mică Vienă”; Banatul istoric – spațiu al diversității lingvistice și religioase, pluriethnic și multicultural, cu tradiții specifice; colonizarea șvabilor; viața cotidiană în perioada comunistă, cu încercările bănățenilor de a emigra în Iugoslavia sau de a urmări programele TV Beograd, cu antene confecționate din „tot felul de tije și sârme încârligate, destul de complicat de făcut [...] cu materialele întreprinderii și în orele de lucru” (p. 97).

Tot în această a doua parte a volumului *Pe sub drumul-mare...*, imaginea Banatului istoric ne este restituită prin alăturarea unor spații văzute, din diverse perspective, în diferite episoade ale devenirii acestei regiuni, de la stăpânirea otomană la cea austro-ungară. Textele selectate traduc privirea voit *obiectivă* a cronicarului Nicolae Stoica de Hațeg, dar și privirea *autorizată* a istoricului modern Nicolae Ilieșu. Privirea *pioasă* a hagiografului Gheorghe Cotoșman urmărește, peste trei secole de la viețuirea sa, drumurile Sfântului Iosif cel Nou, Mitropolitul Banatului.

Privirile *îndepărtate* ale străinilor Evlia Celebi, Giovanni Andrea Gromo, Ioan Komáromy, Adolf Schmidl, Arthur și Albert Schott observă realitățile bănățene, oferind primele mostre de discurs antropologic „avant la lettre”. Spre exemplu, Adolf Schmidl și Frații Schott, care au cunoscut Banatul în prima jumătate a secolului al XIX-lea, deci în plină tradiție romantică, scriu despre ruinele cetății de la Golumbac, oferind, ca element de exotism, legenda muștelor columbace/golumbace, care ar fi apărut din trupul balaurului ucis de Sfântul Gheorghe.

Textele semnate de Eufrozina Greoneanț par a fi file ale unui jurnal de teren, același în care au fost produse povestirile despre apa tămăduitoare de la Vodițe și Dunele Deliblații. Reproducându-le, autoarele volumului fac transparent nu doar contextul cercetării lor, ci și, în ultimă instanță, beneficiile utilizării interviului și, respectiv, a observației de teren.

Personal, am fi optat pentru includerea baladei *Iovan Iorgovan*, din colecția Al. I. Amzulescu, în secțiunea „Ce spun oamenii?”, unde considerăm că ar fi trebuit plasată și micro-narațiunea despre Uriași a Auricăi Marișescu, pe care Ion Viorel Boldureanu a avut-o drept interlocutoare în elaborarea monografiei *Topolovățu Mare*, tocmai

pentru că ambele sunt textualizări ale unor fapte culturale orale, rezultate în urma cercetărilor de teren. Nu ignorăm însă faptul că, alăturând textul folcloric din colecția Amzulescu fragmentelor semnate de Schmidl și Schott, legenda muștelor otrăvitoare se face cunoscută în dinamica ei motivică, adesea contrastantă.

Prin aceasta, miza majoră a volumului semnat de Eliana Popעי și Miliana Radmila Radan-Uscatu rămâne, în fapt, aceea de a valoriza povestirile despre locurile din Banat, dar și vocile oamenilor din localitățile bănățene, ale scriitorilor, ale istoricilor și ale călătorilor străini care le rostesc/le scriu, într-o manieră pe care teoriile etnografice postmoderne, inspirându-se din Bahtin, ar numi-o polifonică. Astfel construit, volumul nu numai că se deschide unor categorii multiple de cititori, formați de lecturi diferite și cu orizonturi de așteptare dintre cele mai nebănuite, dar pare a fi o macro-narațiune despre chiar spațiul Banatului, un spațiu divers, complex, baroc și, de-aceea, fascinant.

Confruntată cu orizontul de așteptare al etnologului, *Pe sub drumu-al mare. Locuri și povești din Banat* este, cu siguranță, o frumoasă carte despre o identitate regională, așa cum identitatea aceasta e asumată de oamenii din teren, așa cum e construită în discursul istoricului și al hagiografului, așa cum e observată în textele călătorilor străini, așa cum e imaginată în literatură.

Cosmina TIMOCE-MOCANU